

Problemi i mehanizmi podrške u obrazovanju Roma iz perspektive odraslih Roma u Republici Hrvatskoj

Conar, Ida

Master's thesis / Diplomski rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Rijeci, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:186:762099>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-03**

Repository / Repozitorij:

[Repository of the University of Rijeka, Faculty of Humanities and Social Sciences - FHSSRI Repository](#)

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Ida Conar

**PROBLEMI I MEHANIZMI PODRŠKE U OBRAZOVANJU ROMA IZ
PERSPEKTIVE ODRASLIH ROMA U REPUBLICI HRVATSKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Rijeka, 2021.

SVEUČILIŠTE U RIJECI
FILOZOFSKI FAKULTET U RIJECI
ODSJEK ZA PEDAGOGIJU

Ida Conar

**PROBLEMI I MEHANIZMI PODRŠKE U OBRAZOVANJU ROMA IZ
PERSPEKTIVE ODRASLIH ROMA U REPUBLICI HRVATSKOJ**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Anita Zovko

Rijeka, 2021.

UNIVERSITY OF RIJEKA
FACULTY OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF EDUCATION

Ida Conar

**PROBLEMS AND MECHANISMS OF SUPPORT IN ROMA EDUCATION FROM
ADULT ROMA PERSPECTIVE IN REPUBLIC OF CROATIA**

DIPLOMSKI RAD

Menthor: prof. dr. sc. Anita Zovko

Rijeka, 2021.

IZJAVA O AUTORSTVU DIPLOMSKOG RADA

Ovime potvrđujem da sam osobno napisao/la rad pod naslovom: Problemi i mehanizmi podrške u obrazovanju Roma iz perspektive odraslih Roma u Republici Hrvatskoj te da sam njegova autorica. Svi dijelovi rada, nalazi i ideje koje su u radu citirane ili se temelje na drugim izvorima (mrežnim izvorima, literaturi i drugom) u radu su jasno označeni kao takvi te adekvatno navedene u popisu literature.

Ime i prezime studentice: Ida Conar

Datum:

Vlastoručni potpis: _____

Sažetak

Romi su najdepriviranija nacionalna manjina u Republici Hrvatskoj koja doživljava višestruku marginalizaciju: ekonomsku, prostornu, kulturnu i političku. Kao i u drugim aspektima života, tako ih i u obrazovanju prate brojni problemi. U sklopu istraživanja pod naslovom Problemi i mehanizmi podrške u obrazovanju Roma iz perspektive odraslih Roma u Republici Hrvatskoj, pratili su se mehanizmi podrške i problemi na razini državne vlasti, društva, lokalnih vlasti, romske zajednice i obrazovnog sustava. Sudionici su naveli mehanizme podrške u obrazovanju, među kojima se ističu velika materijalna izdvajanja i ulaganja za obrazovanje Roma na državnoj razini, nastojanja društva da se Romi integriraju u društvo, postizanje vrijednosti nakon završetka obrazovanja u romskoj zajednici te podršku odgojno-obrazovnih djelatnika. Iako su sudionici provedenog istraživanja prepoznali i podršku na svakoj od navedenih razina, istraživanje je potvrdilo materijalne teškoće i probleme, diskriminaciju i predrasude, nepoznavanje jezika i jezične prepreke, teškoće pri upisu djece u institucionaliziranu ustanovu za rani odgoj i obrazovanje te ranu udaju i drugačije životne vrijednosti unutar romskog naselja kao probleme i prepreke koji otežavaju ili onemogućavaju obrazovanje Roma. S druge strane, istaknuto je kako obrazovanje može uvelike utjecati na promjenu načina života, zapošljavanje, podizanje životnog standarda Roma te smanjenje predrasuda prema Romima u društvu. Pri tome, sudionici smatraju kako lokalna zajednica može imati velikog utjecaja, posebice na poticanje doškolovanja odraslih pripadnika romske nacionalne manjine. Kako bi se pristupilo otklanjanju i rješavanju navedenih problema, potrebno je definirati te dosljedno realizirati mjere za smanjenje i uklanjanje marginalizacije, segregacije i diskriminacije Roma na razini svakog od navedenih segmenata društva.

Ključne riječi: Romi, obrazovanje, problemi, mehanizmi podrške

Summary

The Roma people are the most endangered national minority in the Republic of Croatia. They experience multiple marginalization as economical, spatial, cultural and political marginalization. They are followed by many problems in education as in the other aspects of life. In this research named Problems and mechanisms of support in Roma education from adult Roma perspective in Republic of Croatia were monitored mechanisms of support and problems in education of Roma at the level of state administration, society, local authorities, the Roma community and the education system. Participants mentioned education support mechanisms such as investing a lot of material support and money in Roma education on level of state authorities, society's efforts to integrate Roma people into it, achieving post-graduate values in the Roma community, and educator support. Although participants mentioned mechanisms of support at each of mentioned levels, they also recognized problems and obstacles such as material difficulties and problems, discrimination and prejudice, ignorance of language and language barriers, difficulties in enrolling children in an institution for early childhood and education, early marriage and different life values in the Roma settlement. These problems complicate and prevent education of Roma children and adults. On the other hand, education can greatly influence lifestyle changes, employment and raising the living standards of Roma people. The participants believe that the local community can have a great influence, especially in encouraging the further education of adult members of the Roma national minority. To solve these problems, it is necessary to define and consistently implement measures to reduce and eliminate marginalization, segregation and discrimination of Roma at the each of levels of society.

Key words: Roma people, education, problems, mechanisms of support

„Gospodin moj i Bog moj.“

Iv 20, 28

Prije svega, zahvaljujem svojoj obitelji koja mi je pružila podršku i razumijevanje tijekom života i studija te me ohrabrila da budem ono što trenutno jesam.

Hvala mojem zaručniku Vlatku na bezuvjetnoj ljubavi i razumijevanju te podršci i poticajima, posebice kad je bilo teško.

Veliku zahvalu upućujem i svojoj mentorici, prof. dr. sc. Aniti Zovko, koja je bila spremna na suradnju te svojim iskustvom, stručnošću, uložnim vremenom i podrškom pridonijela realizaciji ovog diplomskog rada.

Zahvalna sam i svim sudionicima istraživanja na njihovom pristanku i otvorenosti za suradnju.

Hvala svim profesoricama i profesorima Odsjeka za pedagogiju na Filozofskom fakultetu u Rijeci na razumijevanju, poticanju, susretljivosti i znanju koje su nesebično dijelili sa mnom.

Sadržaj

Sažetak	5
Summary	6
1. Uvod	1
2. Sustav odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj	2
2.1. Obrazovna politika Europske unije i Republike Hrvatske prema Romima.....	3
3. Koncept i pojam marginalizacije	9
3.1. Marginalne skupine i uzroci pojave marginalizacije.....	9
4. Povijesni pregled, opća obilježja i rasprostranjenost Roma u Hrvatskoj	12
5. Romi kao marginalna skupina	17
5.1. Istraživanje Agencije Europske unije za temeljna prava (2018): sociodemografska i ekonomska obilježja Roma u zemljama članicama Europske unije.....	17
6. Poteškoće integracije i inkluzije Roma	21
6.1. Neprilagođenost odgojno-obrazovnog sustava Republike Hrvatske pripadnicima romske nacionalne manjine	24
7. Metodologija	28
7.1. Opis predmeta istraživanja	28
7.2. Ciljevi istraživanja.....	29
7.3. Temeljno istraživačko pitanje i specifična istraživačka pitanja	29
7.4. Paradigmatska perspektiva istraživanja.....	30
7.5. Istraživački pristup i postupci prikupljanja podataka	30
7.6. Uzorak istraživanja	31
7.7. Obrada i analiza podataka.....	31
8. Istraživanje i njegova interpretacija	33
8.1. Općeniti problemi u obrazovanju Roma.....	33
8.2. Obrazovanje Roma i državna vlast.....	35
8.3. Obrazovanje Roma i društvo	37

8.4.	Obrazovanje Roma i romska zajednica	40
8.5.	Obrazovanje Roma i hrvatski obrazovni sustav	43
8.6.	Obrazovanje Roma i kvaliteta života.....	45
8.7.	Utjecaj lokalne zajednice na doškovanje Roma	46
9.	Rasprava	49
10.	Preporuke za buduća istraživanja	58
11.	Zaključak	60
12.	Literatura	62
13.	Popis tablica, slika i grafikona	69
13. 1.	Popis tablica.....	69
13.2.	Popis slika.....	69
13.3.	Popis grafikona	69
14.	Prilozi	70

1. Uvod

Osnovno obilježje suvremenog društva jesu intenzivne promjene. One se uočavaju u svim aspektima društva, pa tako i u školstvu. Od početaka do danas, hrvatsko je školstvo doživjelo brojne promjene, a transformiranje odgojno-obrazovnog procesa s ciljem maksimalizacije njegovih potencijala osnovno je obilježje hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava. Takve, intenzivne promjene prvenstveno su posljedica sve dinamičnijih zahtjeva koji se stavljaju pred pojedince, ali i čitava društva u svim kontekstima (Vlada Republike Hrvatske, 2002). Pitanje obrazovanja, a posebno pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj važno je zbog razvoja cjelokupnog društva, ponajprije u kontekstu smanjenja društvenog jaza i povećanja kapaciteta Roma za inkluziju u društvo. S druge strane, zbog karakteristika mentaliteta, načina života, ali i nepovoljnih te ponavljajućih životnih okolnosti u kojima živi većina Roma u Hrvatskoj, osjetno mali broj istih završava obrazovanje, dio Roma ni ne pristupi formalnom osnovnoškolskom obrazovanju, a od onih koji uđu u sustav obrazovanja, jako velik postotak napušta sustav prije završavanja obrazovanja. Teškoće i izazovi uključivanja Roma u obrazovne programe su mnogobrojni: od jezičnog, vjerskog i kulturnog pluralizma Roma, do nezadovoljavajućih osnovnih životnih uvjeta, segregiranih naselja, stava pripadnika romske nacionalnosti o obrazovanju te šireg društvenog stava prema Romima i njihovoj inkluziji u društvo. Sustavnija istraživanja koja bi dala detaljniji uvid i odgovore na pitanja o poteškoćama i izazovima s kojima se Romi susreću u procesu odgoja i obrazovanja te čimbenicima koji im otežavaju ili onemogućavaju uspješno obrazovanje iz njihove perspektive omogućila bi cjelokupniji uvid u složenu problematiku obrazovanja Roma. O važnosti bavljenja ovom tematikom govori i zaključak Instituta Otvoreno Društvo, institucije koja je svoj rad posvetila rješavanju teškoća s kojima se susreću Romi na području Europe, a navodi kako, „ (...) ukoliko se sada ne riješi pitanje nejednakosti Roma u obrazovanju, to će zacijelo imati dugoročne posljedice ne samo za Rome, nego i za cijelu Europu“ (Institut Otvoreno Društvo, 2007:19).

2. Sustav odgoja i obrazovanja u Republici Hrvatskoj

Odgojno-obrazovni sustav se može definirati kao skup svih institucija i ustanova koje su uključene u razvoj, provođenje, evaluaciju i transformaciju odgoja i obrazovanja neke zemlje. U užem smislu, on obuhvaća sve razine i oblike kroz koje se, na razini države, pravno-regulirano i praktično ostvaruje djelatnost odgoja i obrazovanja (Leksikografski Zavod Miroslav Krleža, 2021). Obrazovni sustav Republike Hrvatske doživljavao je svoje promjene od početaka školstva do danas. Te su promjene bile uzrokovane i motivirane prvenstveno intenzivnim promjenama i globalizacijskim trendovima u svijetu, a posebice obrazovnim trendovima na području Europe i Europske unije koja intenzivno utječe na hrvatsku obrazovnu politiku (Babić, 2004; Vlada Republike Hrvatske, 2002).

S obzirom na ustroj, hrvatski obrazovni sustav obuhvaća nekoliko razina kroz koje se provodi odgojna i/ili obrazovna djelatnost, a to su: rani i predškolski odgoj i obrazovanje, osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, srednjoškolski odgoj i obrazovanje, visokoškolsko obrazovanje te obrazovanje odraslih (MZO, 2021). Prema Članku 66. Ustava Republike Hrvatske: "Obrazovanje je u Republici Hrvatskoj svakomu dostupno, pod jednakim uvjetima, u skladu s njegovim sposobnostima (Ustav Republike Hrvatske, 2010)." Kao takav, hrvatski obrazovni sustav nastoji svakom pojedincu omogućiti učinkovit i sveobuhvatan razvoj s obzirom na njegovu psihofizičku sposobnost te poticati razvoj ključnih kompetencija, znanja i vještina potrebnih za sudjelovanje u društvu, obavljanju poslovnih i osobnih zadaća kroz pripadajuće razine obrazovanja (Europska unija, 2019).

Budući da je odgojno-obrazovni proces multidimenzionalan, sveobuhvatan i strateški segment društva, mogu se istaknuti glavni ciljevi obrazovanja, a to su: osposobiti pojedinca da emancipirano djeluje u društvu te obnaša svoje radne, obiteljske, političke, socijalne, ekonomske i druge uloge suvremenog čovjeka (Super i Šverko, 1995). Stavak 1. Članka 4. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama (MZO, 2008) navodi kako je obrazovanje u Republici Hrvatskoj kod svakog učenika dužno razvijati i promovirati cjeloviti razvoj učenika te svih općih i specifičnih kompetencija, njegovati svijest o nacionalnoj pripadnosti te prihvaćati različite nacionalne pripadnosti drugih, razvijati i njegovati nacionalni identitet i općeljudske vrijednosti, poticati razvoj svijesti o jednakopravnosti, jednakovrijednosti, toleranciji te razvijati svijest o važnosti cjeloživotnog učenja i rada na sebi (MZO, 2008). S obzirom na navedeno, a vodeći se UNESCO-vim Izvešćem Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće, temeljne ili ključne kompetencije koje se

nastoje razviti kod svih korisnika hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava su: učiti znati, učiti činiti, učiti zajedno živjeti i učiti biti (UNESCO, Education Sector, 1998).

Budući da je obrazovanje jedan od temelja suvremenog hrvatskog društva i njegova razvoja, Republika Hrvatska permanentno radi na razvoju i unapređenju odgoja i obrazovanja, o čemu svjedoče brojni strateški dokumenti poput Sustava nacionalnih kurikuluma (MZO, 2017), Strateškog plana Ministarstva znanosti i obrazovanja za razdoblje 2020 – 2022 (MZO, 2019), Strategije znanosti, obrazovanja i tehnologije (MZO, 2014) te zakona i pravilnika koji vrijede za područje odgoja i obrazovanja.

S jasno definiranim ciljevima i svrhom odgojno-obrazovnog procesa, jasnim pravnim i strateškim dokumentima fokusiranim na neprestani razvoj odgojno-obrazovnog sustava na korist pojedinaca i društva, Republika Hrvatska stavlja naglasak na temeljne i specifične vrijednosti, nastojeći pritom osigurati i zadovoljiti potrebe pojedinca, hrvatskog društva, ali i europske i svjetske zajednice (Rakić i Vukušić, 2010).

2.1. Obrazovna politika Europske unije i Republike Hrvatske prema Romima

Budući da je temeljni cilj odgojno-obrazovnog sustava sveobuhvatan i maksimalizirajući razvoj svakog pojedinca, svaki se odgojno-obrazovni sustav suočava s izazovima inkluzivnog odgoja i obrazovanja pripadnika nacionalnih manjina. Uz ranije definirana opća obilježja i tendencije odgojno-obrazovnog sustava, a kako bi se što uspješnije i učinkovitije proveo proces odgoja i obrazovanja, za pripadnike nacionalnih manjina postoje dodatne smjernice realizacije odgojno-obrazovnog procesa na europskoj i nacionalnoj razini, kroz koje se nastoje uvažiti specifičnosti određene manjinske skupine.

Europska unija je davno uočila višestruke probleme inkluzije koji karakteriziraju pripadnike romske nacionalnosti, stoga je Vijeće ministara 1989. godine donijelo Rezoluciju o omogućavanju obrazovanja djece Roma i putnika (*On School Provision for Gypsy and Traveller Children*) (Vijeće ministara, 1989). „Polazeći od sociokulturnog stanja Roma u Europi, Europska unija donosi 1989. godine konceptualne dokumente u funkciji prestrukturiranja socijalno-političkog i izobrazbenog položaja Roma na globalnoj razini (...) (Hrvatić, 2000:286)“. Rezolucijom se nastojalo promovirati i potaknuti pozitivni obrazovni trend kod romske djece i mladih. No, analizom problematike vezane uz sveobuhvatne poteškoće s kojima se Romi susreću, zaključilo se kako je, uz djelovanje na europskoj razini, neophodno

djelovanje na nacionalnoj i lokalnoj razini ukoliko se želi osigurati dugoročnost u rješavanju socioekonomskih, obrazovnih i integracijskih teškoća Roma (Đukić i Kukovec, 2015).

Postoji i niz zakonskih akata kojima se reguliraju i definiraju procesi za poboljšanje života i obrazovanja Roma donesenih i verificiranih od strane Europske unije koja je intenzivirala rješavanje pitanja integracije i inkluzije Roma te naglasila potrebu suzbijanja njihove društvene isključenosti, diskriminacije, nejednakosti, segregacije. Ugovori i pravni akti kao što su: *Ugovor o Europskoj uniji*, *Ugovor o funkcioniranju Europske unije*, kao i *Okvir EU za nacionalne strategije integracije Roma* te *Preporuka o djelotvornim mjerama integracije Roma u državama članicama* važeći su za svaku zemlju članicu Europske unije te usmjeravaju nacionalne politike prema manjinskim skupinama (Brica i Buzar, 2017). Veliku važnost pri programima i projektima za obrazovanje i opismenjavanje Roma imaju i europske institucije koje podupiru definiranje i primjenu prava manjina u svakoj zemlji članici (ponajprije Vijeće Europe, Europska komisija, Europski sud i Organizacija za ekonomsku suradnju i razvoj) (Jelenović, 2015). Preporuka Vijeća Europske unije je poticanje i usklađivanje obrazovanja, a jedan od ključnih ciljeva je stvaranje uvjeta za uključivanje pripadnika nacionalnih manjina u obrazovanje i poticanje razvoja kompetencija kako bi suvereno participirali i konkurirali na tržištu rada (Europska komisija, 2020a). Pitanje položaja Roma posljednjih je godina postalo aktualno na području svih zemalja članica Europske unije koja je definirala „ (...) položaj romske zajednice težim od položaja bilo koje druge manjinske zajednice u Europi (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021a:1)“.

Budući da je potreba rješavanja pitanja inkluzije Roma prepoznata na području cijele Europe, u Europskoj uniji je 2005. godine osnovana nevladina organizacija REF (*Roma Education Fund*) čiji su osnivači Institut Otvoreno Društvo i Svjetska banka. REF je jedan od najznačajnijih fondova Europske unije za poboljšanje položaja i statusa Roma, posebice kada je riječ o brizi i ulaganjima u obrazovanje. Osnovni cilj navedenog fonda je promoviranje i stvaranje jednakih prilika i uvjeta za sve Rome, ponajprije u kontekstu odgoja i obrazovanja. Roma Education Fund se zalaže za ravnopravno uključivanje i participaciju romske djece u odgojno-obrazovne programe kroz financijske potpore i podržavanja onih projekata u obrazovanju koji se bave upravo navedenom problematikom. Također, REF osigurava stipendije za romsku djecu, koje dodjeljuje kroz nekoliko svojih programa i projekata (Roma Memorial University Scholarship Program, Law and Humanities Program, Roma Health Scholarship Program, Interregional Scholarship Scheme, Supplementary Scholarship Scheme, Professional Development Fund). Budući da su edukacije, stručna usavršavanja i specifično

obrazovanje učitelja, nastavnika, stručnih suradnika i ravnatelja prepoznali kao nužno ulaganje ukoliko se želi osigurati cjelovit i dugotrajan uspjeh u obrazovanju Roma, REF svoja sredstva uvelike ulaže i o navedeni aspekt odgojno-obrazovnog procesa (Roma Education Fund, 2021).

U skladu s prepoznatim područjima u kojima su nužne promjene kako bi se poboljšao status Roma u Europskoj uniji, Europska komisija je 2020. godine donijela novi desetogodišnji plan za potporu Roma (*EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020 - 2030*). Analizom prethodnog plana, uočena su područja u kojima nisu ostvareni planirani pomaci, stoga su osnovna područja djelovanja na koja je usmjeren navedeni novi plan: ravnopravnost, inkluzija u društvo, obrazovanje, zapošljavanje, zdravlje i stambeno-infrastrukturno pitanje. Komisija je kroz dokument definirala smjernice za ostvarenje ciljeva, a svaka zemlja članica ima obavezu dostaviti Komisiji svoje nacionalne strategije i godišnja izvješća o njihovoj realizaciji. Ovim će se dokumentom, na koji se oslanjaju i nacionalne strategije, u sljedećih deset godina nastojati poboljšati status i položaj Roma u Europskoj uniji, a krajnji željeni cilj je postizanje ravnopravnosti Roma i većinskog stanovništva na svim područjima (Europska komisija, 2020b). Uz navedeni plan, Europska komisija je donijela dokument *Akcijski plan za borbu protiv rasizma za razdoblje 2020 – 2025* kojim će se u definiranom vremenu kroz priložene zakonske mjere i preporuke nastojati suzbiti diskriminacija svih skupina, uključujući manjinsku skupinu Roma (Europska komisija, 2020c).

Na globalnoj razini, Ujedinjeni Narodi provode program UNDP (*United Nations Development Programme*) kojim potiču integraciju romskog stanovništva i poboljšanje uvjeta života Roma. Uz prikupljanje aktualnih podataka o životnim uvjetima, obrazovanju, socijalnoj uključenosti i radnom status Roma na određenom području, UNDP analizira prikupljene podatke te definira potencijalne ili aktualne rizike siromaštva kako bi se navedeni mogli prevenirati ili sanirati te tako unaprijediti život i položaj Roma na nekom prostoru. Ovi podaci su izuzetno važni i korisni za formiranje zakonskih i socijalnih mjera te transparentnosti istih, a koriste se kao polazište i argument donošenja onih postupaka, programa i/ili ulaganja kojima će se doprinijeti rješavanju problematike socijalne, ekonomske i prostorne isključenosti Roma (UNDP, 2021).

Važnost obrazovnog statusa i programa obrazovanja Roma u Republici Hrvatskoj uočena je i analizirana još i prije pristupanja Hrvatske Europskoj uniji. Tako su u razdoblju od 1991. g. do danas donesene relevantne odluke po pitanju obrazovanja Roma, a nakon ulaska

Hrvatske u EU, dodatno su se pojačali naponi oko ulaganja u napredovanje obrazovanja Roma (Hrvatić, 2000).

Ulaskom Hrvatske u Europsku uniju, Hrvatska je također poduzela aktivnije korake za smanjenje diskriminacije, marginalizacije i isključenosti Roma jer se, kroz preporuke i zakonske regulative Europske unije, obvezala aktivno raditi na poboljšanju uvjeta života Roma, njihove inkluzije i integracije kroz primjenu dokumentacije i zakonodavnih te strateških planova EU po pitanju Roma (Brica i Buzar, 2017). Hrvatska je kao članica Europske unije prepoznala potrebe stvaranja i realizacije diferenciranih modela obrazovanja s obzirom na specifičnosti Roma, a navedeno je vidljivo i iz aktualnih zakonskih okvira (Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2020; Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021a). Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće (2002) navodi kako je načelo inkluzivnosti jedno od temeljnih načela koje odgojno-obrazovni programi Republike Hrvatske moraju zadovoljiti u 21. stoljeću. Isto podrazumijeva takav razvoj odgojno-obrazovnog procesa koji "(...) svojom sadržajnom strukturom i izvedbom uvažava obrazovno-odgojne interese različitih društvenih skupina kao što su nacionalne manjine (...)" (Vlada Republike Hrvatske, 2002:16)".

Kako je definirano Člankom 7. Zakona o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama: "Osnovno i srednje obrazovanje djece pripadnika nacionalnih manjina, ostvaruje se prema odredbama Zakona o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina, te odredbama ovog Zakona i drugih propisa (MZO, 2008)". Uz osnovne zakonodavne okvire o odgoju i obrazovanju kroz *Ustav Republike Hrvatske*, *Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama*, *Zakon o visokoškolskom obrazovanju* te *Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina* (Zastupnički dom Hrvatskoga državnog Sabora, 2000) postoje i drugi pravni, politički i strateški dokumenti kojima se dodatno regulira ustroj obrazovanja Roma kao nacionalne manjine.

Područje obrazovne integracije Roma u Hrvatskoj se aktualiziralo prije dvadesetak godina kroz akte Vlade Republike Hrvatske vezane za desegregaciju, inkluziju i emancipaciju Roma. U tom kontekstu ističe se dokument *Nacionalni program za Rome*, jedan od važnih i nezaobilaznih dokumenata koji regulira i definira obrazovanje svih Roma, a koji je donijela Vlada Republike Hrvatske. Ovaj se dokument temelji na međunarodnim aktima i aktima Europske unije kojima se nastoji poboljšati uvjete života Roma i njihovu integraciju kroz zakonodavni okvir. Samo neke od mjera koje promovira dokument Nacionalni program za

Rome su: ostvarivanje socijalnih i manjinskih prava Roma, suzbijanje diskriminacije, edukacija većinskog stanovništva kako bi se razbile predrasude prema Romima, povećanje poticanje obrazovanja i porasta broja obrazovanih, prevencija zdravlja i higijene, smanjenje nezaposlenosti i socijalne ovisnosti i drugo (Vlada Republike Hrvatske, 2003).

Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće (2002) ističe kako suvremene tendencije u obrazovanju trebaju biti osjetljive na specifičnosti pripadnika nacionalnih manjina. Navedeni dokument ističe načelo jednakosti u obrazovanju, prema kojem državni mehanizmi moraju osigurati svakom pojedincu jednake šanse da ostvari svoj obrazovni maksimum. Država treba biti osjetljiva na specifičnosti pojedinca i skupine kojoj pripada kako bi istom omogućila razvoj takvog odgojno-obrazovnog okruženja koje će biti u potpunosti poticajno za njegovo obrazovno ostvarenje. Obaveza države, prema navedenom dokumentu, je omogućiti da obrazovanje bude jednako dostupno, fleksibilno, individualizirano, poticajno i podržavajuće za sve pojedince bez iznimaka. Također, dokumentom se predlaže niz promjena u pristupu odgoju i obrazovanju pripadnicima romske nacionalnosti, kao što su: praćenje pozitivnih iskustava obrazovanja Roma i implementacije pozitivnih primjera u praksu na nacionalnoj razini, omogućavanje kompenzacijskih i interventnih programa kojima će se smanjiti rizik od napuštanja obrazovanja, osiguravanje stručnog i osposobljenog kadra, omogućavanje polaznja predškolskih programa za svu djecu romske nacionalnosti, motiviranje svih pripadnika romske nacionalne manjine na obrazovanje i poticanje svijesti o njenoj važnosti (Vlada Republike Hrvatske, 2002).

Prema prethodno navedenim dokumentima, posebice prema novonastalom dokumentu *EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation for 2020 - 2030*, što je bazični dokument EU na kojem se temelje svi dokumenti vezani uz pitanja položaja i integracije Roma u zemljama članicama, Republika Hrvatska je pokrenula postupak izrade novog *Nacionalnog plana za uključivanje Roma za razdoblje od 2021. do 2027. godine*. Na taj način, a u skladu s zakonodavstvom, smjernicama i preporukama EU, Hrvatska nastavlja svoju tendenciju poboljšanja položaja Roma u hrvatskom društvu. U provedbu ovog dokumenta nastoji se uključiti širok krug dionika iz različitih aspekata društva (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, Vladu Republike Hrvatske, vladine i nevladine organizacije i druge) čime će Hrvatska holistički pristupiti implementaciji preporuka i planiranih aktivnosti (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021b).

Ipak, unatoč brojnim zakonskim i pravnim dokumentima te nastojanjima društvene zajednice da se u maksimalnoj mjeri omogući inkluzija Roma u hrvatski obrazovni sustav, problemi i poteškoće sudjelovanja Roma u obrazovanju, njihove integracije u obrazovni sustav te zadržavanja u istom su višestruki i još uvijek uvelike prisutni (Brust Nemet, 2015). Budući da je, prema popisu iz 2011. godine, u Republici Hrvatskoj 16 975 pripadnika romske nacionalne manjine, a procjenjuje se da čak trećina nikada nije bila uključena ni u kakav oblik odgoja i obrazovanja, valjalo bi detaljnije istražiti uzroke obrazovnih teškoća, ranog napuštanja obrazovnog sustava i nezadovoljavajućih obrazovnih rezultata Roma (Državni zavod za statistiku, 2013; Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021c).

3. Koncept i pojam marginalizacije

Marginalizacija je složeni društveni konstrukt multidimenzionalnih čimbenika (Vrcelj, Kušić i Zovko, 2019). Društvene skupine mogu biti marginalizirane po nekoliko kriterija među kojima se ističu: numerički kriterij (veličina marginalne skupine), obrazovni kriterij (razina obrazovanja i pismenosti), socio-ekonomski kriterij (društveni status, zaposlenost, participacija u društveno relevantnim događanjima i situacijama), zdravstveni status (dostupnost zdravstvene zaštite) te kriterij kulture (različito kulturološko određenje i vjersko opredjeljenje (Murshed, 2002; Billson, 2005). Pojam marginalizacije moguće je definirati na više načina, ovisno o kriteriju koji se promatra. Prema Hrvatskom strukovnom nazivlju (2021) marginalizacija je proces u kojem se pojedinca ili određenu društvenu skupinu stavlja u položaj s ograničenom mogućnošću društvenog, političkog, vjerskog i/ili civilnog djelovanja (Hrvatsko strukovno nazivlje, 2021).

U kontekstu društvenog statusa i socio-ekonomskog kriterija, prema odnosu siromaštva i marginaliziranosti, generalno se mogu izdvojiti tri skupine ljudi: oni koji su siromašni, ali nisu marginalizirani, oni koji su marginalizirani, ali nisu siromašni i oni koji su i marginalizirani i siromašni (Gatzweiler, Baumüller, Ladenburger i Braun, 2011). Gatzweiler i suradnici (2011) smatraju kako koncept marginalnosti, uz pripadnost nekoj od marginaliziranih skupina u društvu, obuhvaća i cijeli niz drugih faktora. Navedeni je koncept usko povezan s interpersonalnim sposobnostima i prilikama (siromaštvo, nedostatak radnih kompetencija, komunikacijske vještine i vještine uvjeravanja), ali i kulturološkim i općedruštvenim prilikama (prilike za zapošljavanjem, diskriminacija, stupanj korupcije i podobnosti u društvu) (Gatzweiler i sur., 2011).

3.1. Marginalne skupine i uzroci pojave marginalizacije

Marginalne skupine čine posebnu društvenu skupinu. Prema Hrvatskom jezičnom portalu, pojam marginalnih grupa odnosi se na "skupine unutar društva koje ne uživaju sva prava, koje su diskriminirane ili bi mogle biti diskriminirane prema rasnoj, nacionalnoj, vjerskoj, seksualnoj i nekoj drugoj osnovi (Hrvatski jezični portal, 2021)".

Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku Republike Hrvatske navodi sljedeće marginalizirane skupine ljudi: dugotrajno nezaposlene osobe, osobe pripadnike romske

nacionalne manjine, osobe s invaliditetom, azilante i migrante, beskućnike, liječene ovisnike o drogama, žrtve obiteljskog nasilja te mlade ljude (Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku, 2017). Zbog učestale nezaposlenosti kod pripadnika navedenih skupina, osobe zapadaju u još veće siromaštvo i egzistencijalne probleme što potiče još veću marginalizaciju (Šućur, 2004).

Prema Vilić (2014) konstrukt marginalizacije vrlo je složen te, kao takav, njegov uzrok nije jednoznačan, već je uzrok multidimenzionalne i složene prirode. Do marginalizacije pojedinaca i/ili skupine dolazi zbog niza nejednakosti i različitog inicijalnog položaja istih u društvu (Vilić, 2014). Nejednakost, a potom marginalizacija i isključivanje iz društva mogu biti posljedica društvenih, političkih, rasnih, vjerskih i/ili ekonomskih karakteristika koje ograničavaju djelovanje pojedinca i određuju njegovo trenutno i buduće kretanje u društvu (Šporer, 2004). Jedan od temeljnih razloga pojave marginalizacije i društvene isključivosti je rano i prijevremeno napuštanje obrazovnog sustava, a čiji su najčešći uzroci: socioekonomski status, pripadnost etničkoj manjinskoj skupini, delikventno ponašanje i drugi (Šporer, 2004; Vilić, 2014). Posljedično navedenom, javlja se nedovoljna razina pismenosti (Vilić, 2014) koja otežava integraciju marginaliziranih i isključenih osoba u društvo, pronalazak zaposlenja te društvenu afirmaciju. Kao takvi, marginalizirani pojedinci nalaze se u "začaranom krugu" siromaštva (Šućur, 2000). Stoga je obrazovanje ključan čimbenik u integraciji pojedinca, ali i doprinosu pojedinca društvu. Budući da društvo polazi od ideje korisnosti, odnosno iskoristivosti (u ovom smislu koliko pojedinac može doprinijeti razvoju i napretku društva te koliko mu može "dati"), a znanje se uzima kao najvrjedniji resurs, pojedinci koji ne posjeduju znanja, ne posjeduju ni resurse za stvaranje kapitala pa prema tome dospijevaju na margine društva (Vilić, 2014). Takve osobe nailaze na poteškoće uključivanja u sve aspekte djelovanja društva, ponajprije teškoće ulaska u svijet rada što dovodi do svih ostalih navedenih teškoća te, u konačnici, do isključenosti (Šporer, 2004).

Osim obrazovanja i nezaposlenosti, na marginalizaciju i isključenost iz društva uvelike utječe i sustav socijalnih vrijednosti nekog društva. Kako navodi Šporer (2004), prema Atkinsonu ljudi nisu isključeni iz društva radi trenutne nezaposlenosti, već zato što ne postoji dugoročna pozitivna perspektiva za napredak istih u budućnosti. Budući da društvo ne prepoznaje nikakav potencijal za razvoj marginaliziranih osoba, a posljedično tome iste osobe ne mogu kapitalno pridonijeti razvoju društva, društvo od njih ne vidi koristi te iste marginalizira, a naposljetku isključuje (Šporer, 2004). Pojašnjava kako se „slabom perspektivom za budućnost može protumačiti to što pojedinci i neke grupe imaju takav sustav

vrijednosti koji im ne dopušta da sudjeluju u društvu koje se temelji na znanju, što nisu okrenuti prema promjenama (Šporer, 2004:189)." Upravo se u navedenom očituje egzistencijalna važnost obrazovanja i usvajanja znanja svih, ponajprije marginaliziranih društvenih skupina kako bi se iste što prije i uspješnije asimilirale u društvo.

Svaka zemlja ima manjinske skupine i subgrupe kod kojih je prisutan veći rizik pojedinaca prema marginalizaciji te bi se istima trebala posvetiti posebna pozornost prilikom promišljanja i planiranja mehanizama za suzbijanje nejednakosti, diskriminacije i marginalizacije (Ahmed, Hill, Smith, Wiesmann, Frankenberger, Gulati i Yohannes, 2007).

4. Povijesni pregled, opća obilježja i rasprostranjenost Roma u Hrvatskoj

Riječ *Rom* na hrvatskom jeziku znači čovjek ili muž (Tonković, 2017). Romi u Europu dolaze oko 10. stoljeća preko azijskih zemalja (Hrvatić, 2004), dok u Hrvatskoj žive od 14. stoljeća (Hrvatić, 2000). Dvije su postojeće teorije o podrijetlu i doseljavanju Roma na područje Europe. Prva teorija navodi kako su Romi pristigli s područja današnje Indije. Zastupnici ove teorije svoje uvjerenje temelje na sličnosti romskog jezika s jezikom pojedinih indijskih plemena, sličnoj kulturi i načinu života (Hrvatić, 2004). Ova teorija navodi kako Romi potječu od indijskog plemena Arijaca (Ivanović, 2015). Druga teorija navodi kako su Romi došli s područja današnjeg Bliskog Istoka. Ova je teorija utemeljena na romskim legendama i usmenoj predaji. Romi svoju seobu počinju između 3. i 5. stoljeća zbog prodora drugih plemena s istoka na njihovo područje. Usmenom predajom navedeno je šesnaest inicijalnih plemena koja su u tom razdoblju započela selidbu. Dolaskom na strani teritorij, Romska se plemena nisu ujedinila, nego su se počela razdvajati na manje skupine od tristo do šesto ljudi i kao takvi su nastavljali daljnje migracije. U 10. stoljeću Romi dolaze na područje današnje Europe. Prvi pisani trag o prisutnosti romskog naroda u Europi datira u 1100. godinu, gdje se Romi spominju na planini Atos u Grčkoj. U Hrvatskoj, prvi pisani trag o postojanju Roma na našim prostorima pronađen je u Dubrovniku u dokumentu iz 1362. godine. U drugom dokumentu iz 1373. godine, saznaje se kako Romi žive i trguju na području grada Zagreba (Ivanović, 2015). U razdoblju protestantizma, Romi počinju doživljavati velike progone na svim područjima koje su dotad naselili u Europi pa se ponovo počinju intenzivno seliti (Tonković, 2017). Kroz vrijeme, Romi su zadržali status nižeg do srednjeg sloja. U Austro-Ugarskoj su im nametnute austrougarske norme, pravila i običaji zbog čega dolazi do gubitka njihova identiteta i asimilacije, a što je vidljivo i u rijetkim spominjanjima Roma kao zasebne etničke skupine u državnim i javnim dokumentima. Zanimanja kojima su se bavili bila su: kovanje, trgovina, glazba i ples, izrada drvenih predmeta, a najznačajnije je bilo prikupljanje sekundarnih sirovina što je vrlo aktualno još i danas, iako sve više počinju prihvaćati i druge poslove (Lapat, Vojak i Šlezak, 2015). Najveći val doseljavanja Roma u Hrvatsku bio je s područja Rumunjske u 19. st. kada naseljavaju pretežito područja današnje Međimurske i Koprivničko-Križevačke županije (Vlada Republike Hrvatske, 2003). U 20. stoljeću Romi ulaze u izuzetno nepovoljan položaj jer ih se za vrijeme Prvog, a posebice Drugog svjetskog rata, zbog uvjerenja kako su oni narod „nečiste krvi“, željelo istrijebiti te su masovno slani u koncentracijske logore. U logorima je, prema postojećim dokumentima, pogubljeno između 500 tisuća do 1,5 milijuna Roma (Tonković, 2017). Osnovna karakteristika njihova načina života tijekom povijesti bio je

nomadizam, a tijekom selidaba nisu održavali dublje veze s matičnom zemljom, ali su zadržali velik dio navika, načina života, vrijednosti, vjeroispovijesti i drugih socio-kulturnih obilježja iste (Hrvatić, 2000). Uz nomadizam, romska posebnost leži i u bogatstvu i raznolikosti kulturne, jezične i tradicijske baštine (Hrvatić, 2004). Danas, od ukupnog broja Roma u Hrvatskoj, daleko najveći broj istih živi na području Međimurske županije (Vlada Republike Hrvatske, 2003).

Romi nemaju matičnu državu, stoga nemaju jedinstveno državljanstvo ni jedinstveni jezik koji bi im bio materinski. Na području Republike Hrvatske, Romi govore hrvatskim jezikom ili nekim od romskih dijalekata. Iako se unutar postojećih romskih zajednica može identificirati više od 60 dijalekata, u Republici Hrvatskoj Romi najviše govore dvama dijalektima: *romani chib* i *gimba d' bjaš*. Dijalekt *romani chib* se ujedno uzima kao službeni romski jezik, iako nije standardiziran. Njime govore Romi s područja Istre, Zagreba i Primorja koji u najvećoj mjeri ujedno pripadaju islamskoj vjeroispovijesti. Dijalektom *gimba d' bjaš* se koristi većina Roma sjeverozapadne Hrvatske te su oni u najvećoj mjeri kršćani prema vjeroispovijesti (Mišetić, 2005). Romska zajednica ima definirani ustroj unutar sebe: temeljna jedinica ustroja romske zajednice je obitelj. Obitelj se širi na proširenu obitelj, više obitelji čini zadrugu, a najveća ustrojna jedinica je romska zajednica (Hrvatić, 2005). Istraživanje (Pokos, 2005) pokazalo je kako najveći udio romskih obitelji u romskoj zajednici čine one obitelji s petero i šestero članova (39,1%), dok su kućanstva s dva člana izuzetno rijetka (5,6%), a samačkih kućanstava gotovo da i nema (Pokos, 2005). Romske obitelji još uvijek su obilježene tradicionalnim ulaskom u brak: kupnjom mlade od obitelji što je jedan od razloga ranog ulaska u brak. Također, njihove obitelji nije zahvatio trend pluralizacije obitelji, nego još uvijek gaje tradicionalnu strukturu s velikim brojem djece i strogim, patrijarhalnim odnosima (Hrvatić, 2004). Navedeno je potvrdilo i istraživanje (Šućur, 2004) kojim je potvrđeno kako roditelji romske nacionalnosti s nižim socioekonomskim, obrazovnim statusom, niskim ili nikakvim primanjima te lošim materijalnim uvjetima života češće podržavaju i potiču raniji brak, ranije osamostaljivanje i napuštanje odgojno-obrazovnog procesa njihove djece (Šućur, 2004). Danas se Romi ponajviše bave niskoplaćenim, fizičkim poslovima, najčešće u vidu sezonskog ili povremenog rada, poslovima prikupljanja i prodaje sekundarnih sirovina, a velik broj Roma radi neprijavljeno čime ne ostvaruju povlastice u vidu zdravstvenog i mirovinskog osiguranja (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021a).

Romi su tijekom seoba zadržali vlastitu kulturu. Njena osnovna funkcija je održavanje tradicionalne romske zajednice i romskih obilježja. Ona je obilježena glazbom, plesom i pjesmom, a jedna od osnovnih karakteristika je usmena predaja i verbalizam. Pisanih tragova o

Romima ima vrlo malo, dok pisanih literarnih djela koje su stvarali Romi gotovo i nema jer Romi prenose priče i legende usmenim putem s koljena na koljeno. Narodne romske priče imaju elemente indijske, perzijske, kršćanske, egipatske i europske kulture, što je povezano s nomadizmom i njihovim seobama tijekom povijesti. Iako se često doživljava kao manje vrijedna, zaostala ili kičasta, romska je kultura iznimno bogata, jedinstvena u svom izričaju i prepoznatljiva. Jarke boje, izuzetna ukrašenost i kićenost odraz su sreće i veselja u romskoj kulturi. Kultura je odraz identiteta nekog naroda, stoga su napori za osnivanje kulturno-umjetničkih društava Roma dobrodošli (Georgiadis i Zisimos, 2012).

Danas se broj Roma u Europi procjenjuje na 10 do 12 milijuna stanovnika te su najbrže rastuća populacija na području Europe (Europska komisija, 2020d). Iako je prema službenim podacima popisa stanovništva iz 2011. g. evidentiralo 16.957 pripadnika romske nacionalnosti u Hrvatskoj (Državni zavod za statistiku, 2013), istraživanje naziva *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo, istraživanje baznih podataka* (2018) zaključilo je kako u Hrvatskoj živi čak 24 524 pripadnika romske nacionalnosti (Kunac, Klasnić i Lalić, 2018). Od popisa stanovništva iz 1971. godine do danas, broj Roma na području Republike Hrvatske kontinuirano se povećavao, što je vidljivo u Tablici 1. Indikativna je usporedba broja stanovnika romske nacionalnosti na području Republike Hrvatske prema popisu stanovništva iz 1991. godine i 2001. godine gdje je vidljiv porast broja romskog stanovništva za otprilike 50%, dok je povećanje zabilježeno od 2001. godine do 2011. godine oko 44% (Državni zavod za statistiku, 2013).

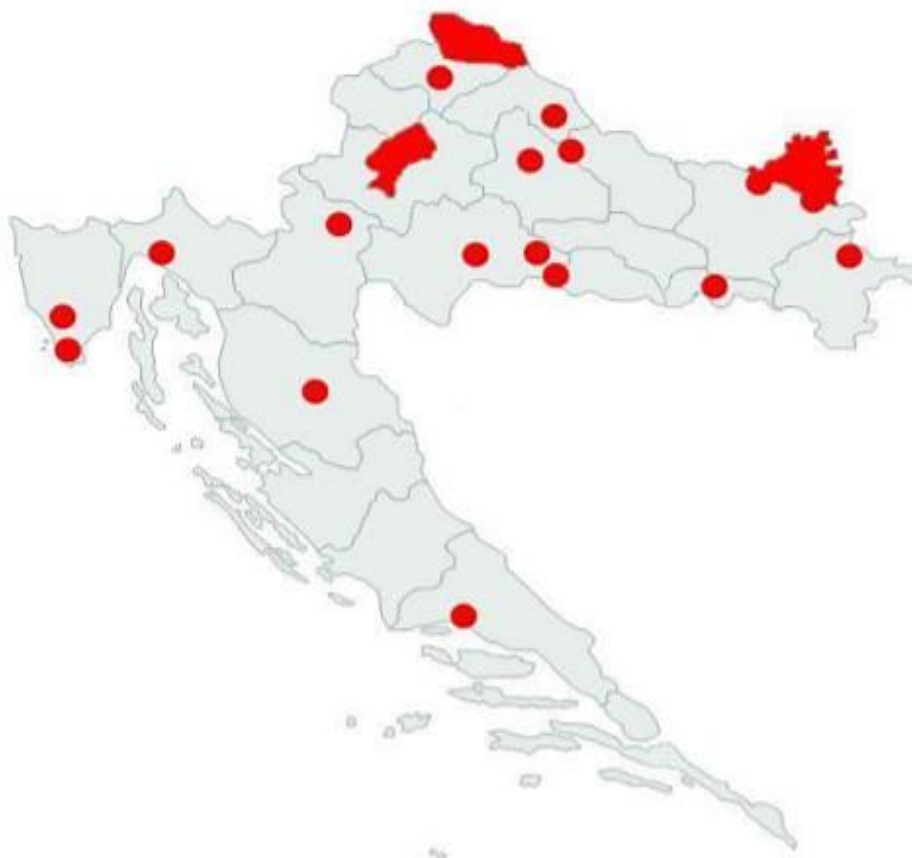
Tablica 1. Broj Roma prema popisu stanovništva od 1971. do 2011. godine (Državni zavod za statistiku, 2013)

Godina popisa	1971.	1981.	1991.	2001.	2011.
Broj Roma	1 257	3 858	6 695	9 463	16 975

Prema popisu stanovništva iz 2011. godine (Državni zavod za statistiku, 2013), najveći broj pripadnika romske nacionalne manjine živi na području Međimurske županije i grada Zagreba, gdje se procjenjuje da živi 60% ukupne populacije Roma u Hrvatskoj. Uz to, Romi su intenzivnije prisutni u Sisačko-moslavačkoj, Koprivničko-križevačkoj, Brodsko-posavskoj,

Osječko-baranjskoj, Istarskoj, Varaždinskoj i Primorsko-goranskoj županiji (Državni zavod za statistiku, 2013). Navedeni podaci mogu se vidjeti i u prikazima Slika 1. i Tablica 2.

Slika 1. Rasprostranjenost Roma u Republici Hrvatskoj (Roma Education Fund, 2004 prema Tonković, 2017)

Tablica 2. Prikaz broja stanovnika romske nacionalnosti u županijama u kojima živi najveći postotak Roma u Republici Hrvatskoj (Državni zavod za statistiku, 2013)

Županija	Broj stanovnika romske nacionalnosti	Postotni udio Roma u ukupnom broju stanovnika
Međimurska	5 107	4,49%
Sisačko-moslavačka	1 463	0,85%
Koprivničko-križevačka	925	0,80%
Brodsko-posavska	1 178	0,74%
Osječko-baranjska	1 874	0,61%
Istarska	858	0,41%
Varaždinska	711	0,40%
Primorsko-goranska	1 072	0,36%
Grad Zagreb	2 755	0,35%

5. Romi kao marginalna skupina

Problematika socio-ekonomskog položaja Roma nije karakteristika neke zemlje ili regije. Ona je posljedica kulturno-povijesnih zbivanja, društvenog ozračja i konteksta u kojima su se Romi stoljećima nalazili i nalaze se još i danas (Ivanović, 2015). Marginalizacija Roma prisutna je na području čitave Europe gdje se uz pripadnike romske nacionalnosti redovito vežu pojmovi isključenosti, siromaštva, prostorne i poslovne segregacije i diskriminacije (Kutnjak Vrtarić, 2017). Ključni problemi s kojima se suočavaju Romi su socijalno-ekonomska marginalizacija i strukturna diskriminacija. Zbog navedenog, Romi su najisključenija i namarginaliziranija manjinska skupina s kojom se suočava Europska unija (Iusmen, 2018; Lebedinski, 2020). Posebno su ugrožene i marginalizirane žene u romskim obiteljima. Njih u izuzetno nepovoljan i ograničavajući položaj dovodi nekoliko karakteristika romskog naroda: rano sklapanje braka, odnosno rana udaja, visoka stopa fertiliteta te tradicionalna uloga žene kao kućanice podložne mužu (Tonković, 2017). Unatoč tome što su prepoznati kao najugroženija nacionalna skupina u Europi, prva inicijativa za poboljšanje uvjeta života Roma javila se tek 2003. godine u Budimpešti potpisivanjem dokumenta *Desetljeće za uključivanje Roma*. Jedna od potpisnica navedenog dokumenta bila je i Republika Hrvatska (Tonković, 2017).

5.1. Istraživanje Agencije Europske unije za temeljna prava (2018): sociodemografska i ekonomska obilježja Roma u zemljama članicama Europske unije

Iako se ranije spomenutim aktima, dokumentima i programima na razini Europske unije nastoji utjecati na poboljšanje statusa i bolju integraciju Roma, pitanje teškoća života, djelovanja, obrazovanja i rada Roma aktualno je u svim zemljama članicama Europske unije.

Istraživanje (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018) je prikupilo podatke o statusu socijalne isključenosti, sudjelovanju na tržištu rada, obrazovanju, siromaštvu, zdravstvenoj zaštiti i skrbi, infrastrukturi mjesta stanovanja Roma i drugim relevantnim podacima koji pokazuju položaj Roma u društvu za Bugarsku, Češku, Grčku, Španjolsku, Mađarsku, Portugal, Rumunjsku, Slovačku i Hrvatsku. U svim zemljama uzorak je prikupljan tehnikom slučajnog odabira. Ukupno je sudjelovalo 7 947 kućanstava, odnosno 33 785 pripadnika romske nacionalnosti. Svi podaci prikupljeni ovim istraživanjem su zabrinjavajući i alarmantni (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018).

Uz Republiku Hrvatsku (93%), u Španjolskoj (98%) i Grčkoj (96%) gotovo cijela populacija romskog stanovništva živi u riziku od siromaštva. Najmanji postotak zabilježen je u Češkoj, ali on još uvijek iznosi 58%, što je za 48% veći postotak od postotka rizika siromaštva za opću populaciju (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018).

Podaci o nezaposlenosti mladih Roma od 16 do 24 godine visoki su za sve zemlje obuhvaćene istraživanjem. Najveći udio mladih nezaposlenih Romkinja zabilježen je u Hrvatskoj (82%), Španjolskoj i Grčkoj (81%) , dok je najniži postotak nezaposlenih mladih Romkinja uočen u Češkoj (52%), nakon koje slijede Mađarska (63%) i Portugal (67%). Prema navedenim podacima, u zemlji koja bilježi najmanji postotak nezaposlenih Romkinja, više od polovice mladih Romkinja nije radno aktivno. Najveći postotak nezaposlenih mladih Roma zabilježen je u Španjolskoj (74%) i Hrvatskoj (72%), dok je najniži postotak zabilježen u Portugalu (36%), Mađarskoj (38%) i Grčkoj (38%). Ovi podaci su zabrinjavajući, uzme li se u obzir kako je prosjek nezaposlenih mladih u dobi od 16 do 24 godine u Europskoj uniji 15% ukupne populacije (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018).

Kada je riječ o obrazovanju, gotovo sve zemlje bilježe relativno visok postotak pohađanja osnovnoškolskog obrazovanja. Ipak, Rumunjska bilježi 77%, a Grčka 69% romske djece koja redovito pohađaju osnovnoškolsko obrazovanje. To je, naspram Španjolske (99%), Češke (98%) i Mađarske (98%) znatna razlika. Ipak, poteškoće su u svim zemljama obuhvaćenim istraživanjem vidljive na razini srednjoškolskog obrazovanja gdje je uočen veliki trend ranog napuštanja srednjoškolskog obrazovanja. Najveći postotak ranog napuštanja srednje škole od strane pripadnika romske populacije uočen je u Grčkoj (92%) i Portugalu (90%), dok je najmanje odustajanja od srednjoškolskog obrazovanja zabilježeno u Češkoj (57%) i Slovačkoj (58%). Ipak, ovi podaci govore da, čak i u zemljama u kojima je najveća polaznost srednjoškolskih programa, više od polovice romskih učenika rano odustaje od srednjoškolskog obrazovanja (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018).

Nastavno na navedeno, u Grčkoj je zabilježeno 42% Roma u dobi od 16 do 24 godine te 65% Roma u dobi od 25 do 44 godine koji nemaju završen niti jedan stupanj obrazovanja. Iako je u ostalim zemljama navedeni postotak znatno manji, svaka zemlja ima zabilježen udio onih Roma u navedenim dobnim skupinama koji nemaju završen niti jedan stupanj obrazovanja (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018).

Kada je riječ o uvjetima stanovanja, istraživanje pokazuje kako u svim zemljama obuhvaćenim istraživanjem Romi imaju znatno manji prosječan broj soba po osobi u odnosu

na većinsko stanovništvo. Tako u Grčkoj i Slovačkoj imaju prosječno 0,5 soba po osobi, u Bugarskoj, Češkoj i Rumunjskoj taj broj iznosi 0,7, a najviši je u Španjolskoj gdje iznosi 0,9. Ovdje se očituje znatna razlika u odnosu na opću populaciju gdje je najmanji broj soba po članu kućanstva zabilježen u Rumunjskoj i iznosi 1, a najveći u Španjolskoj s 1.9 prostorija po osobi (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018).

U Rumunjskoj 68% Roma nema pristup pitkoj vodi, dok je taj postotak za Hrvatsku 34%, za Mađarsku 33%, a za Bugarsku 23%. Znatan dio Roma u Rumunjskoj (79%), Bugarskoj (44%), Hrvatskoj (41%) i Mađarskoj (38%) nema sanitarni čvor. U Češkoj 41% i Portugalu 36% Roma živi u zagađenom, prljavom, otrovnom ili opasnom okolišu, dok je u Češkoj 46% Roma, a u Španjolskoj 42% Roma izloženo kriminalu, nasilju ili vandalizmu (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018).

U svim zemljama koje su sudjelovale u istraživanju, zabilježena je diskriminacija prema Romima na nacionalnoj osnovi. Najviše su diskriminaciju doživjeli Romi u Portugalu (71%), zatim u Češkoj (61%) i Grčkoj (61%), dok su najmanje diskriminacije doživjeli Romi u Bugarskoj (22%), Rumunjskoj (29%) i Slovačkoj (30%). Ipak, navedeni podatak govori kako je, u najboljem slučaju u Bugarskoj, svaki peti Rom diskriminiran na temelju podrijetla. U Portugalu 65% Roma, a Češkoj čak 85% Roma vjeruje da je diskriminacija temeljena na etničkoj pripadnosti. U svim zemljama, više od polovice ispitanika vjeruje da je diskriminacija na temelju romskog podrijetla među većinskim stanovništvom raširena (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018).

Ovo istraživanje potvrdilo je kako je najveća i rastuća nacionalna manjina na području Europske unije i dalje obilježena izuzetnim siromaštvom, socijalnom isključenosti i neadekvatnim uvjetima za život. Potreba naglašavanja ravnopravnosti, ali i stvaranja uvjeta u praksi kako bi se ravnopravnost mogla ostvariti, nužni su za sve pripadnike romske nacionalnosti. Velika većina Roma na području cijele Europske unije pogođena je siromaštvom, diskriminacijom, niskim ili nikakvim obrazovanjem te nezaposlenosti, stoga su ulaganja u podizanje kvalitete života Roma neophodna i prijekopotrebna (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018). Ovi mehanizmi ne uključuju samo financijsku pomoć i osiguranje materijalne stabilnosti, već je prvenstveno potrebno aktivirati obrazovne, pravne i civilne mehanizme kojima će se iz korijena mijenjati status i položaj Roma u Europi, pa tako i u Republici Hrvatskoj (Đukić i Kukovec, 2015).

Romi, kao jedna od najzastupljenijih nacionalnih manjina u Hrvatskoj i svijetu, doživljavaju višestruku marginalizaciju: ekonomsku, prostornu, kulturnu i političku (Šućur, 2000; Pantić, 2019). Osnovna karakteristika njihova života je siromaštvo, oskudica i izoliranost u odnosu na okruženje (Hrvatić, 2004).

O marginalnom položaju Roma u hrvatskom društvu govori podatak Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Republike Hrvatske prema kojem čak 89% romskih kućanstava nema stalni izvor prihoda. Posljedično navedenom, njihov socioekonomski status je vrlo nizak i nepovoljan. Također, inicijativa Otvorenog Društva "*Empowerment through Employment: Capitalizing on the Economic Opportunities of Roma Inclusion*" ističe kako se Romi, zbog neadekvatnog i nedovoljnog obrazovanja, slabo i otežano integriraju u tržište rada, imaju manje poslovnih mogućnosti, zbog čega zarađuju manje od ostatka populacije (Đukić i Kukovec, 2015). Zbog toga, „ (...) najveći dio romske populacije nalazi se u „začaranom krugu” siromaštva. Romi su, ne samo marginalizirani, nego i „isključeni” iz sustava socijalne stratifikacije (Šućur, 2000:219)“.

6. Poteškoće integracije i inkluzije Roma

Pitanje integracije, a potom i inkluzije Roma, vrlo je složeno i praćeno brojnim, multidimenzionalnim teškoćama i preprekama (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021a).

Jedan od vodećih razloga poteškoća inkluzije Roma u društvu, osim već spomenutih sociokulturnih, jezičnih te barijera vezanih uz specifičan način života, je specifično „romsko siromaštvo“. Ono je karakteristično jer se ne pojavljuje kao odraz gospodarskih ili socioekonomskih trendova, već je konstantno i prati romsku zajednicu te se procjenjuje kako su Romi u prosjeku dva puta više siromašni od prosječnih građana. O tome govore i podaci kako „Romi (92,3%) žive u relativnom siromaštvu, a 9% njih (u odnosu na 5,5% ostalog stanovništva) živi u apsolutnom siromaštvu (Kutnjak Vrtarić, 2017:423)“. Istraživanje European Union Agency For Fundamental Rights (2018) navodi kako je čak 93 % Roma u Republici Hrvatskoj u riziku od siromaštva. Uzima li se u obzir mjesto stanovanja, ukoliko žive u romskom naselju, tada je rizik od siromaštva čak 98% (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018). Takav status Roma dovodi do vrlo ranog napuštanja obrazovnog sustava čime oni ne mogu konkurirati na tržištu rada, što ih opet dovodi do nezaposlenosti i ruba egzistencije (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021a). Prema istraživanju (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018) u Republici Hrvatskoj je zabilježeno 5 zaposlenih na 51 nezaposlenu ženu Romkinju, dok je kod muškaraca Roma taj odnos 11 zaposlenih na 74 nezaposlena. Samo 12% žena i 31% muškaraca romske nacionalnosti u Hrvatskoj su ostvarivali radni odnos (stalni radni odnos, samozapošljavanje ili povremeni rad) u razdoblju od mjesec dana od provođenja istraživanja. Indikativan je podatak istog istraživanja kako 72% mladih muškaraca i 82% mladih žena romske nacionalnosti u dobi od 16 do 24 godine ne radi niti se školuje (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018). Pri tome, obrazovanje kao pretpostavka boljeg, lakšeg i dugotrajnijeg zapošljavanja, može se uzeti kao osnovni ključ kojim je moguće presjeći navedeni začarani krug siromaštva i nemogućnosti ulaska u svijet rada (Bagić, Burić, Dobrotić, Potočnik i Zrinščak, 2014; Šućur, 2000). Navedeno ističe i Lapat (2017) koji navodi kako je jedan od ključnih čimbenika marginalizacije Roma, uz stambeno-prostornu segregaciju (romska populacija uglavnom živi u odvojenim naseljima od ostatka stanovništva), rano napuštanje obrazovnog sustava. Treba istaknuti kako nepostojanje unificiranog jezičnog sustava Romima otežava obrazovanje, a već prisutna sociokulturna deprivacija istih potiče vrlo rani izlazak Roma iz sustava obrazovanja

(Lapat, 2017). Iako je, prema istraživanju Agencije Europske unije za ljudska prava (2018) potvrđeno kako čak 99% Roma osnovnoškolske dobi pohađa odgojno-obrazovni program, nizak udio polaznika odgojno-obrazovnih programa uočen je u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju te u srednjoškolskom obrazovanju. U ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju, prema istraživanju, sudjeluje svega 37% romske djece. U srednjoškolskom obrazovanju podaci su još alarmantniji jer čak 78% djevojaka i 60% dječaka romske nacionalne manjine rano napušta srednjoškolsko obrazovanje. Uz navedeno, istraživanje je potvrdilo kako 28% ukupne romske populacije na području Republike Hrvatske u dobi od 25 do 44 godine (radno-sposobno stanovništvo) nema završen ni jedan stupanj obrazovanja (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018). Zbog navedenog, Romi se mogu smatrati i *marginaliziranom* manjinom i *nacionalnom* manjinom (Hrvatić, 2004).

Slika 2. Životni uvjeti većine Roma u romskim naseljima u Republici Hrvatskoj¹

Drugi, ključan čimbenik, je odnos većinskog stanovništva prema Romima. Zbog specifičnosti Roma i njihovih obilježja (neujednačenosti Roma po pitanju religije, kulture, vjeroispovijesti, smanjene uključenosti Roma u sustav rada zbog izumiranja tradicionalnih zanata kojima su se bavili, gubitak nacionalnog identiteta Roma prilikom asimilacije, skrivanje romskog identiteta zbog straha od stereotipa), među domicijalnim stanovništvom još uvijek postoji visoka doza stigmatizacije, skepticizma, predrasuda i negativnih stavova prema

¹ Preuzeto 6.6..2021. s: <https://www.dw.com/hr/%C5%BEivot-roma-u-hrvatskoj-metropoli/a-18302519>

Romima što im onemogućava stvarnu asimilaciju i integraciju u smislu stvaranja dobrih i povoljnih prilika za razvoj (Hrvatić, 2004; Šućur, 2000). Posljedično navedenom, Romima je dodatno otežan položaj u društvu jer, iako deklarativno imaju ista prava kao i ostali pripadnici manjinskih skupina, ne mogu ih realizirati zbog prethodno navedenih i istaknutih razloga (Hrvatić, 2011).

Generalno gledano, dva su temeljna međudnosa domicijalnog stanovništva i Roma: odbacivanje ili asimilacija. Teškoće integracije romske djece u društvo javljaju se od najranije dobi, a uzrok nemogućnosti integracije nerijetko se očituje u odnosu većinskog stanovništva prema Romima koji ponajprije počiva na uvriježenim stereotipima i predrasudama te osjetljivosti za interkulturalne sadržaje prilikom osposobljavanja osoba za rad s romskom djecom u odgoju i obrazovanju. Navedeno potvrđuje i istraživanje (Boneta, Ivković i Lacmanović, 2013) koje je pokazalo kako nedostaje sadržaja interkulturalnog odgoja i obrazovanja kroz programe formalnog obrazovanja. Također, ispitanici su naveli veću socijalnu distancu prema romskoj djeci u svome radu te kako su ta djeca, zbog vladajućih stereotipa, normi i predrasuda, izložena jačem i češćem odbacivanju (Boneta i sur., 2013).

Romi su manjinska skupina koju je kroz prošlost obilježavala stalna seoba i nomadizam. Iako je u današnje vrijeme trend selidaba u romskim zajednicama smanjen i one su danas uglavnom nastanjene na jednom mjestu, romska su naselja izdvojena iz naselja i gradova većinskog stanovništva. Romi u njima održavaju svoju kulturu i romski dijalekt te samo povremeno dolaze u doticaj s većinskim stanovništvom. Upravo navedeni tipičan i izdvojen način života Roma, jedan je od osnovnih uzroka teškoće asimilacije i postizanja društvenog statusa pripadnika romske nacionalne manjine (Tonković, 2017). Na taj se način javljaju negativne društvene posljedice za romsku nacionalnu manjinu. Ukoliko su odbačeni, onemogućena im je integracija i inkluzija, a samim time i napredak te su, zbog negativnih stavova sredine, izolirani od većinskog stanovništva i nemaju nikakve šanse za uspjeh. S druge strane, ukoliko se asimiliraju s ostalim stanovništvom, nauštrb najčešće boljeg načina života, potpuno odbacuju, potiskuju i gube romski identitet, čime problem integracije Roma nije riješen, već samo zanemaren (Brica i Buzar, 2017; Kutnjak Vrtarić, 2017).

Hrvatić (2005; 2011) navodi kako je Romima otežan svaki vid integracije: kulturna, socijalna i građanska. Kada je riječ o kulturnoj integraciji, Romi su zadržali specifičan izričaj u odijevanju, plesu, glazbi, umjetnosti i tradiciji. Iako ponekad, iz nužde, prihvaćaju hrvatski jezik, njihov primarni i materinji jezik neki je od romskih dijalekata i on ih čini specifičnima te

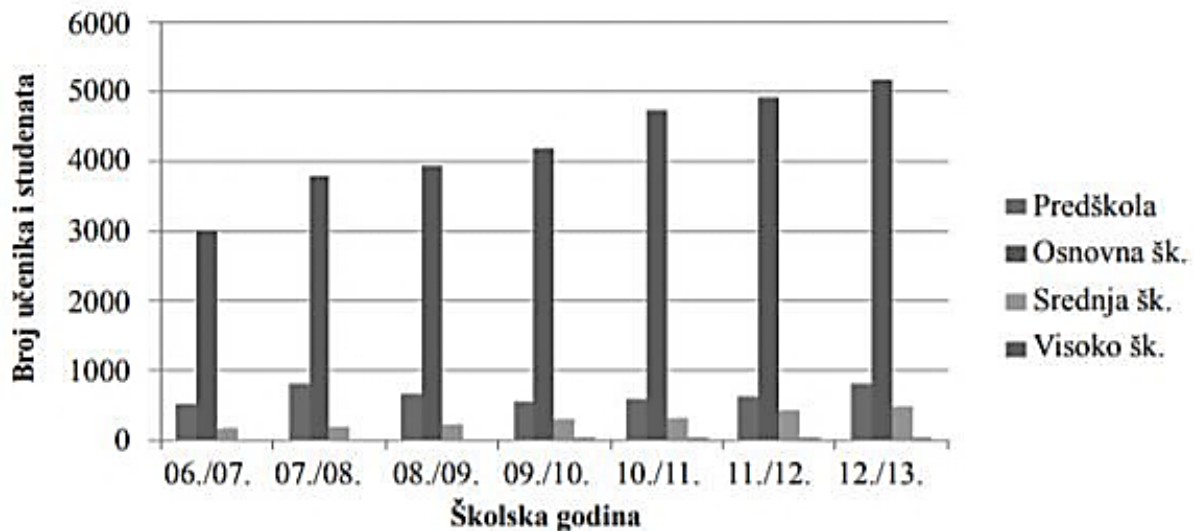
ih razlikuje od većinskog stanovništva. Teškoća socijalne integracije ponajprije se očituje u ranom napuštanju obrazovanja prema čemu se Romi razlikuju od većinskog stanovništva. Osim što ih isključuje iz društva, ovakav negativan status stavlja stigmatu na Rome koji napuste obrazovanje, a potom i na cjelokupni romski narod. Ovakav status Romima onemogućava bilo kakvo daljnje političko, društveno i/ili radno djelovanje te oni, kao takvi, budu socijalno izolirani, a potom i isključeni (Hrvatić, 2005; Hrvatić, 2011).

6.1. Neprilagođenost odgojno-obrazovnog sustava Republike Hrvatske pripadnicima romske nacionalne manjine

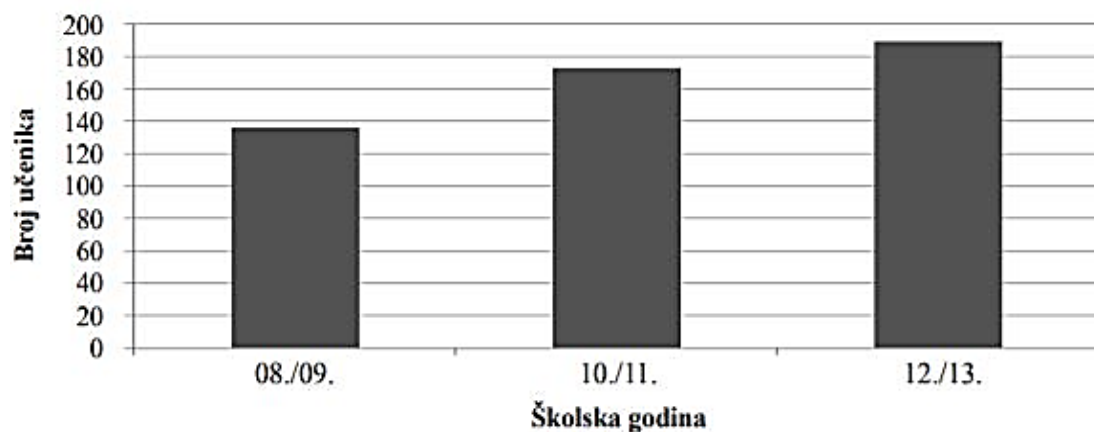
Unatoč tendencijama brojnih vladinih i nevladinih tijela i organizacija, posebice Vlade Republike Hrvatske i Ministarstva znanosti i obrazovanja te brojnim pravnim, političkim i strateškim dokumentima, u kontekstu obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine vidljive su velike prepreke, poteškoće i problemi (Šućur, 2000). Posavec i Hrvatić (2000) ističu samo neke od uzroka nezavidnog i nepovoljnog položaja pripadnika romske nacionalne manjine u obrazovnom sustavu u Republici Hrvatskoj, među kojima se ističu: teškoće upisa djece u ustanove ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja od najranije dobi, relativno visoka stopa ponavljanja razreda, nizak postotak učenika koji upisuju srednje škole i visokoobrazovne institucije te visoka stopa odustajanja od srednje škole ili fakulteta, a posebice se u kontekstu uzroka i razloga nepovoljnog položaja Roma u sustavu obrazovanja ističu romski jezik i kultura (Posavec i Hrvatić, 2000). Nastavno na navedeno, osnovnu prepreku u inkluziji Roma te postizanju jednakovrijednosti u društvu čini slaba uključenost Roma u obrazovni sustav. Iako je vidljiv trend porasta pohađanja odgojno-obrazovnih ustanova od ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja do srednjoškolskog obrazovanja (Grafikon 1.), još uvijek je prisutan relativno velik broj onih koji odustaju od obrazovanja, a ponajviše zabrinjava relativno visok udio romske djece koja odustaju od osnovnoškolskog obrazovanja (Grafikon 2.) Osim toga, trend ranog odustajanja zabilježen je na počecima srednjoškolskog obrazovanja kod pripadnika romske nacionalne manjine (Đukić i Kukovec, 2015). Nezavršavanje osnovne, a potom i srednje škole te visokog obrazovanja, stvara višestruke prepreke pripadnicima romske nacionalne manjine i „zatvara vrata“ u svijet rada, čime im je onemogućen izlazak iz siromaštva (Posavec i Hrvatić, 2000). Kako je ranije navedeno, rano napuštanje ili čak nepohađanje obrazovnog sustava jedan je od ključnih uzroka marginalizacije i isključenosti pripadnika romske nacionalne manjine iz društva (Lapat, 2017). Osnovni i najvažniji čimbenik neprilagođenosti hrvatskog edukacijskog

sustava pripadnicima romske manjine je, već spomenuti, jezik. Romi polaze nastavu na hrvatskom jeziku koji nije njihov materinji jezik, nema specifične prilagodbe obrazovnog sustava na romski jezik, već su materijali, komunikacija te cjelokupna interakcija u školi na hrvatskom jeziku (Hrvatić, 2000).

Grafikon 1. Broj romske djece upisane u predškolu, osnovnu školu, srednju školu i visoke škole ili fakultete (Đukić i Kukovec, 2015:139)

Grafikon 2. Broj romske djece koja napuštaju osnovnoškolsko obrazovanje (Đukić i Kukovec, 2015:140)

Uz jezik koji je ključan čimbenik neprilagođenosti i neadekvatnosti hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za pripadnike romske nacionalne manjine, ističu se i drugi važni i nezanemarivi segmenti. Jedan od takvih čimbenika je i činjenica da se u obrazovnom sustavu sve prilagođava i usvaja na temeljima hrvatske kulture, tradicije, običaja i povijesti. S druge strane, kao i nepostojanje unificiranog romskog jezika, tako i pluralizam Roma u kulturološko-religijskom smislu onemogućava utemeljivanje odgojno-obrazovnog procesa na tim, Romima prirodnim i bližim, postavkama (Brust Nemet, 2015). Tako, unatoč zakonskom okviru koji navodi kako pripadnici manjinskih skupina imaju pravo na odgoj i obrazovanje na svom jeziku i pismu (Zastupnički dom Hrvatskoga državnog Sabora, 2000), odnosno kako je moguće organizirati odgojno-obrazovni proces prema tri modela: *Model A*, *Model B* i *Model C*, a od kojih svaki podrazumijeva djelomičnu ili potpunu realizaciju nastave na jeziku manjine, za pripadnike romske nacionalnosti nastava se još uvijek provodi u potpunosti na hrvatskom jeziku (Vlada Republike Hrvatske, 2002). Takva neprilagođenost odgojno-obrazovnog procesa u smislu kulturološkog i tradicijskog utemeljenja, još je jedan od čimbenika demotivacije Roma u obrazovanju (Brust Nemet, 2015). O tome svjedoči i podatak Ureda za ljudska prava i prava nacionalnih manjina koji ističe kako svega 30% romske djece pohađa srednju školu (Vlada Republike Hrvatske, 2003). Zbog nedovoljne prilagodbe procesa te sredstava i izvora znanja njihovim specifičnostima, što Romima proces obrazovanja čini neprirodnim i nametnutim, nema intrinzične motivacije za obrazovanjem kod njih i odbija ih od sustava odgoja i obrazovanja (Institut Otvoreno Društvo, 2007). Tako, zbog nedostatka interkulturalnog pristupa u odgoju i obrazovanju, većina pripadnika romske nacionalne manjine ne može maksimalizirati svoje rezultate, zbog čega doživljava neuspjeh i rano napusti obrazovni sustav (Tonković, 2015).

Sljedeći, vrlo značajan problem je izdvajanje pojedinaca iz plemena zbog obrazovanja na fizičkoj i socio-emocionalnoj razini. Fizički, osoba odlazi u školu i „napušta“ pleme čime se, zbog sociokulturnih pretpostavki i uvjetovanosti, gubi osjećaj pripadnosti zajednici. Vrlo često, romska djeca odlaze u domove gdje skrb o njima preuzima stručni suradnik učeničkog doma, a zbog materijalnog siromaštva, romska djeca uglavnom ne posjeduju računalo, tablet ili mobitel kojima bi svakodnevno komunicirali sa svojim obiteljima. Osim toga, pripadnici romske nacionalne manjine često potiskuju i skrivaju svoj identitet kako bi se uklopili u razrednu ili društvenu skupinu koju u najvećoj mjeri čine djeca većinskog stanovništva. Socio-emocionalno, u romskim zajednicama postoji „negativna obrazovna stigma“ kojom se iz zajednice udaljavaju te prekidaju socijalni odnosi s onim članovima koji se nastoje obrazovati,

posebice na srednjoškolskoj i visokoškolskoj razini (Hrvatić, 2000). Doda li se navedenom nepoticajna i neprilagođena obiteljska okolina za učenje koja se u ovom kontekstu prvenstveno odnosi na izostanak prostora za učenje kod kuće, evidentno je kako su Romi u vrlo nepovoljnom obrazovnom položaju te im prijete veliki rizik od ranog napuštanja obrazovnog sustava (Lebedinski, 2020).

7. Metodologija

7.1. Opis predmeta istraživanja

Sustavna istraživanja su jedna od temeljnih pretpostavki sveobuhvatnih i pozitivnih intervencija u formalnom obrazovanju kako bi se potaknuo pozitivan stav prema obrazovanju i cjeloživotnom učenju kod marginalnih skupina. Na taj način moguće je dobiti uvid u aktualno stanje, a na temelju kojeg se mogu planirati i realizirati navedene intervencije u obrazovanju, modifikacije obrazovnog sustava i njegovih dijelova, stoga je potreba za sustavnim istraživanjima iskustava o podršci, problemima i preprekama u obrazovanju iz perspektive odraslih pripadnika romske nacionalne manjine opravdana i potrebna.

U posljednje je vrijeme vidljiv sve veći javni i istraživački interes o problemima s kojima se Romi susreću u obrazovanju. O navedenom svjedoče i istraživanja (Radelić, 2020; Horvat, 2020) koja su se bavila problemima i preprekama u obrazovanju. Istraživanjima je dobiven uvid u probleme i prepreke u obrazovanju iz perspektive romskih učenika, odgajatelja i nastavnika. Kako bi se dobio cjelovitiji uvid u složenu problematiku poteškoća obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine, nužno je spoznati i iskustva odraslih pripadnika romske zajednice o problematici obrazovanja Roma.

Odrasli pripadnici romske zajednice mogu objasniti teškoće s kojima su se susretali i susreću se u obrazovanju, povezati probleme s kojima su se suočavali s razinom obrazovanja koju su postigli te načinom na koji je to povezano s njihovim sadašnjim životom, kao i objasniti koje segmente državne vlasti, društva, romske zajednice i obrazovnog sustava smatraju važnima kako bi se poboljšali uspjesi u obrazovanju Roma. Kroz analizu mehanizama podrške i problema u obrazovanju iz perspektive odraslih Roma, dobit će se cjelovitiji uvid u poteškoće obrazovanja te će se pridonijeti razumijevanju teškoća s kojima se Romi susreću, a potom omogućiti implementaciju promjena za uspješnije obrazovanje Roma. Upravo zbog navedenog, a nastavno na činjenicu kako u Hrvatskoj nema dostupnih istraživanja na ovu tematiku, predmet istraživanja diplomskog rada su mehanizmi podrške i problemi obrazovanja iz perspektive odraslih pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.

7.2. Ciljevi istraživanja

Temeljni cilj istraživanja je ispitati načine podrške i probleme u obrazovanju iz perspektive odraslih pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.

7.3. Temeljno istraživačko pitanje i specifična istraživačka pitanja

Temeljno istraživačko pitanje:

Koje probleme u obrazovanju uočavaju odrasli pripadnici romske nacionalne manjine?

Specifična istraživačka pitanja:

1. Koje mehanizme podrške i probleme uočavaju odrasli pripadnici romske nacionalne manjine na razini državne vlasti u obrazovanju Roma u Republici Hrvatskoj?
2. Koje mehanizme podrške i probleme uočavaju odrasli pripadnici romske nacionalne manjine na razini društva u obrazovanju Roma u Republici Hrvatskoj?
3. Koje mehanizme podrške i probleme uočavaju odrasli pripadnici romske nacionalne manjine na razini romske zajednice u obrazovanju Roma u Republici Hrvatskoj?
4. Koje mehanizme podrške i probleme uočavaju odrasli pripadnici romske nacionalne manjine na razini hrvatskog obrazovnog sustava u obrazovanju Roma u Republici Hrvatskoj?
5. Kako bi obrazovanje moglo utjecati na kvalitetu života pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj?
6. Kako bi lokalna zajednica mogla potaknuti doškoloavanje odraslih Roma u Republici Hrvatskoj?

Rezultati ovoga istraživanja mogu poslužiti za kreiranje preporuka i mehanizama za otklanjanje uočenih poteškoća i problema u obrazovanju s kojima se susreću pripadnici romske nacionalne manjine te kao indikatori za realizaciju novih kvantitativnih ili specifično usmjerenih kvalitativnih istraživanja na navedenu tematiku problema i poteškoća u obrazovanju pripadnika romske nacionalne manjine.

7.4. Paradigmatska perspektiva istraživanja

Paradigmu se može definirati kao skup znanja, uvjerenja i stavova od kojih istraživač polazi prilikom promatranja istraživačkog problema, koncipiranja istraživačkog nacrt, provođenja istraživanja te konačno analize i interpretacije rezultata. Kvalitativna istraživanja uglavnom su multiparadigmatska te se fokusiraju na interpretaciju samih podataka i njihovog šireg i užeg konteksta (Halmi, 2013). Ovo istraživanje koncipirano je na hermenetičkoj i interpretativno-konstruktivističkoj paradigmi. Hermeneutička paradigma očituje se u nastojanju da se u cijelosti razumije svakog sudionika pojedinačno, da se njihovi odgovori te precepcije i interpretacije zbilje razumiju kao jedinstvene i povezane cjeline. Interpretativno-konstruktivistička paradigma očituje se u nastojanju da se razumiju značenja koja sudionici pridaju društvenim fenomenima, u ovom slučaju fenomenu obrazovanja Roma. Ova paradigma polazi od pretpostavke kako je društvo u potpunosti ljudski konstrukt te je nemoguće odijeliti društvenu stvarnost od značenja koja joj sudionici pridaju. Obje paradigme podrazumijevaju postojanje subjektivnosti, kako od strane sudionika, tako i od strane istraživača. Ipak, naglašena je važnost spoznavanja subjektivnih percepcija koja pridonosi boljem i cjelovitijem razumijevanju fenomena obrazovanja Roma, stoga su upravo navedene paradigme uzete kao polazišta ovog istraživanja.

7.5. Istraživački pristup i postupci prikupljanja podataka

U istraživanju je primijenjen kvalitativni pristup. Kako bi se prikupili željeni podaci, konstruiran je i korišten polustrukturirani intervju. Intervju je istraživačka tehnika kojom je moguće dobiti uvid u stavove, razmišljanja, želje, potrebe i iskustva sudionika. Ova tehnika doprinosi boljem i cjelovitijem razumijevanju istraživanih fenomena te omogućuje proširenje znanja i iskustava na temelju kojih je moguće potpunije razumijevanje socijalnih koncepata (Fajdetić, Kiš-Glavaš, Lisak, 2013). Prije provođenja intervjua, sudionici su dali suglasnost da se prikupljeni podaci koriste u istraživačke svrhe, odnosno u svrhu izrade diplomskog rada (Prilog 1.). Pri provedbi intervjua, poštivana su i zadovoljena temeljna etička načela istraživanja u kontekstu zaštite anonimnosti sudionika. Također, sudionici su upoznati sa svrhom i ciljem istraživanja te im je navedena dobrovoljnost i mogućnost odustajanja od intervjuiranja u bilo kojem trenutku bez potrebe obrazloženja. Pri provedbi intervjua, korišten je polustrukturirani protokol (Prilog 2.). Dio pitanja odnosio se na prikupljanje sociodemografskih podataka (spol, dob, mjesto stanovanja, broj članova obitelji, zaposlenost, stručna sprema), a dio pitanja za

prikupljanje odgovora na temeljno i specifična istraživačka pitanja. Svaki intervju je sniman mobilnim telefonom u obliku audio-zapisa. Prosječno trajanje intervjuja je 24 minute, pri čemu je najdulji intervju trajao 34 minute, a najkraći 16 minuta. Podaci su prikupljeni od 3. travnja do 5. svibnja 2021. godine.

7.6. Uzorak istraživanja

Za potrebe ovog istraživanja korišten je namjerni uzorak koji je činilo 7 pripadnika romske nacionalne manjine, od čega su bila 4 muška sudionika i 3 ženske sudionice. Prosječna dob sudionika je 37 godina. Prosjek godina jednak je i za sudionike i za sudionice. Prema mjestu stanovanja, uzorak je heterogen, odnosno 3 sudionika žive na selu, 3 ih živi u romskom naselju, a 1 sudionik živi u gradu. Prosječan broj članova kućanstva sudionika je 6,85. Najveće kućanstvo broji 16, a najmanje 4 člana. Uzorak je homogen na nacionalnoj osnovi (odrasli pripadnici romske nacionalne manjine) te na osnovi radnog statusa (zaposleni) i mjesta zaposlenja (svi sudionici u istraživanju u svom su radu povezani s odgojno-obrazovnim procesom). Jedan sudionik ima završenu višu stručnu spremu, dok su ostali sudionici završili srednju stručnu spremu. Svi su sudionici zaposleni, od čega 6 sudionika radi kao pomagači u nastavi, a jedan sudionik je predsjednik romske udruge te voditelj UNICEF-ovih projekata za poticanje obrazovanja pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj.

7.7. Obrada i analiza podataka

Po završetku prikupljanja podataka, svi valjani prikupljeni intervjui (uz dobiveni pisani ili snimljeni pristanak sudionika) su transkribirani i analizirani fenomenološkim postupkom “analize okvira” koji predstavlja strukturiraniju analizu podataka od onih koji su uobičajeni za kvalitativnu analizu, a analiza podataka je jednostavnija. Prema navedenom postupku, istraživač unaprijed izabire i definira teme koje predstavljaju svojevrsan “okvir” unutar kojeg se prikupljaju i analiziraju podaci, a okvir je definiran istraživačkim pitanjima na temelju kojih je izrađen protokol intervjuja (Lacey i Luff, 2007). Analiza podataka vršena je kroz korake koje su opisali Ritchie i Spencer (1994), a to su: upoznavanje i iščitavanje građe, definiranje tematskog okvira, kodiranje prikupljenih podataka, tablični razmještaj kodiranih podataka u definirane teme te povezivanje i interpretacija. Prema cilju istraživanja i istraživačkim pitanjima, definirano je sedam tematskih područja:

1. općeniti problemi u obrazovanju Roma,
2. obrazovanje Roma i državna vlast,
3. obrazovanje Roma i društvo,
4. obrazovanje Roma i romska zajednica,
5. obrazovanje Roma i hrvatski obrazovni sustav,
6. obrazovanje Roma i kvaliteta života,
7. utjecaj lokalne zajednice na doškolovanje Roma.

Navedena tematska područja podijeljena su u teme, a teme su pobliže opisane kroz kategorije koje su prepoznate unutar transkripata i dodijeljene svakoj temi s obzirom na njezinu specifičnost. Iako postupak analize okvira nastoji do specifičnih odgovora doći deduktivnim principom, odnosno kroz unaprijed definirane teme, on je fleksibilni postupak jer istovremeno omogućuje istraživaču da, prilikom analize transkripata, prepozna i uključi temu koja prethodno nije bila definirana (Ajduković i Urbanc, 2010).

Dobiveni rezultati prikazani su u poglavlju *Istraživanje i njegova interpretacija*. Kategorije definirane za svaku temu i tematsko područje potkrijepljene su izravnim citatima sudionika koji su, kako bi se sačuvao identitet sudionika, definirani slovom (S) i brojem (1-7) pri čemu slovo označava sudionika, a broj označava red prikupljenog intervjua prema datumu (sudionik S1 intervjuiran je prvi, a sudionik S7 zadnji).

8. Istraživanje i njegova interpretacija

S obzirom na temeljno i specifična istraživačka pitanja, ranije opisanim postupkom „analize okvira“, definirano je sedam tematskih područja. Radi preglednosti i lakšeg uvida u prikupljene podatke te njihove jasnije analize i interpretacije, svako će tematsko područje biti zasebno predstavljeno.

8.1. Općeniti problemi u obrazovanju Roma

Unutar kategorije *Općeniti problemi u obrazovanju* izdvojene su dvije teme: tema *Vlastiti problemi sudionika u obrazovanju* i tema *Glavna prepreka u obrazovanju*. Unutar navedenih tema uočene su i izdvojene kategorije prikazane u Tablici 3.

Tablica 3. Tematsko područje: Općeniti problemi u obrazovanju Roma

Tematsko područje	Tema	Kategorija
OPĆENITI PROBLEMI U OBRAZOVANJU ROMA	Vlastiti problemi u obrazovanju	Siromaštvo i nedostatni uvjeti života Bolest i nemogućnost pomoći od strane roditelja Nedostatna podrška zajednice Diskriminacija i predrasude Otežan prijevoz do škole
	Glavna prepreka u obrazovanju	Neimaština i siromaštvo Osude, predrasude i diskriminacija u društvu Jezik Prerano stupanje u brak Segregirano obrazovanje Kasno uključivanje u predškolske programe

Kada govore o glavnoj prepreci koja danas otežava obrazovanje Roma u Republici Hrvatskoj, najviše sudionika (njih 5) ističe neimaštinu i siromaštvo kao najznačajnije prepreke. *“Mislim da je glavna prepreka siromaštvo. I uvjeti u kojima naši Romi žive.(...) više od 70% naše djece živi u takvim uvjetima stanovanja gdje jednu prostoriju od 16 kvadrata dijele zajedno*

sa osmero, desetero svojih braće, sestara, mamom i tatom. (...) naselja su doslovce neuređena, neorganizirana, nemaju sanitarne uvjete, nemaju pristup uopće komunalnim mrežama, struji, vodi, (...). Cijeli život žive u (...) teškoj socijali, teškom siromaštvu iz kojeg proizlaze svi drugi problemi (...) (S6)”.

Kao najčešći problem s kojim su se susretali prilikom vlastitog obrazovanja, sudionici su naveli ranije spomenute siromaštvo i nedostatne uvjete života, a potom i nedostatak podrške od strane obitelji i zajednice. Kako navodi jedan od sudionika:

”Imao sam puno tih problema koje bi osobno izdvojio. (...) nedovoljan pribor za rad, nedostatak odjeće, obuće, i općenito onako podrške od zajednice i podrške od roditelja za obrazovanje (S6)”.

Također, jedna od najčešćih problema s kojima su se sudionici susretali prilikom svog obrazovanja jesu predrasude:

”Diskriminacije jer dok bi čuli moje prezime (op.a.)², znali bi da sam Romkinja i bilo je i predrasuda (...) (S2)”.

Dvoje sudionika istaknulo je prijevoz kao osnovni problem u vlastitom obrazovanju, od kojih jedan navodi:

” Problem je bio prijevoz, novčan, financijski (...) (S1)”.

Sudionici su istaknuli jezik kao jednu od značajnih prepreka koja otežava obrazovanje Roma. *“(...) zbog jezika jer nisu razumjeli, nemaju temelje, nemaju dovoljno znanja. Automatski gube (...), motivaciju jer ne znaju. I onda gubitak samopouzdanja, znači gube samopouzdanje i nemaju više volju za ići jer misle da oni to ne mogu. U biti mogu, samo ne razumiju jezik (...) (S4)”.*

Uz ostale teškoće, jedan je sudionik istaknuo segregaciju te nedostatak vrtičkih kapaciteta kao osnovne teškoće u obrazovanju Roma.

“(...) niska očekivanja, segregirano obrazovanje gdje je kvaliteta obrazovanja niža, onda kvalifikacija romske djece često za posebne programe ili prilagođene programe samo temeljem toga šta im hrvatski jezik nije prvi jezik, ne rade se reevaluacije, romska djeca često pohađaju predškolsko obrazovanje jako kasno, znači, oko 30 i nešto posto je prosjek. Predškolsko

² Prezime je izostavljeno iz citata kako bi se osigurala anonimnost.

obrazovanje je među županijama dosta loše. (...) a zapravo se radi o siromaštvu i o krugu, kad nema zadaće, nema zadaće jer rano pada mrak po zimi, a nemaju recimo, struju (S3)”.

Također, sudionici su naveli rano sklapanje braka kao romski običaj koji otežava i sprečava završavanje obrazovanja te prerano izdvaja pripadnike romske nacionalne manjine iz sustava obrazovanja.

“Prerano sklapaju brak zbog toga i onda dalje ide nasilje, droga, i tako dalje (S4)”.

“Nažalost, rani brak (...), posebno kod ženske populacije. (...) To je običaj i preko običaja je malo teže (S5)”.

Uz navedene, sudionici navode i diskriminaciju koja utječe na gubitak motivacije, samopouzdanja te potiče rano napuštanje obrazovnog sustava.

“Glavna prepreka, to da svi misle da smo mi svi isti, osuđuju nas, po prezimenu, po nacionalnosti (...). Da smo imali podršku, onda stvarno bi napredovali i nešto bolje bi bili (...) (S2)”.

8.2. Obrazovanje Roma i državna vlast

U kategoriji *Obrazovanje Roma i državna vlast*, izdvojene su tri teme: *Podrška u obrazovanju Roma*, *Problemi u obrazovanju Roma* i *Prijedlozi promjena djelovanja državne vlasti*, a čije su izdvojene pripadajuće kategorije navedene u Tablici 4.

Tablica 4. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i državna vlast

Tematsko područje	Tema	Kategorija
OBRAZOVANJE ROMA I DRŽAVNA VLAST	Podrška u obrazovanju Roma	Stipendiranje učenika Osiguranje smještaja u domovima Velika novčana izdvajanja za obrazovanje
	Problemi u obrazovanju Roma	Nedostatak informacija od strane državnih tijela Lošija kvaliteta obrazovanja

	Prijedlozi promjena	Bolji programi savjetovanja o obrazovnim mogućnostima na državnoj razini Zalaganje političara za obrazovanje Roma Pravila za sprečavanje ispisa Roma iz sustava obrazovanja na razini zakona Briga o uvjetima života Roma Desegregacija
--	---------------------	---

Kad je riječ o podršci državne vlasti u obrazovanju Roma, većina sudionika se slaže kako država podržava obrazovanje Roma te ima pozitivan stav prema navedenom, što je vidljivo i iz odgovora sudionika:

“(...) država u svom proračunu kroz MZO sufinancira roditeljski udio za sve one roditelje koji žele upisati svoju djecu u vrtiće, onda imamo i te besplatne obroke po školama, pa besplatne udžbenike pa onda u srednjim školama imamo pripremu za nastavak školovanja, što svi zovemo stipendijama, pa onda učeničke smještaje u učeničkim domovima, pa onda studentske smještaje, pa studentske stipendije (S6)”.

“(...) jako podržava samo obrazovanje Roma. Nude im se i stipendije. Ako se nemaju uvjete, omogućavaju se domovi za učenike i tako. Besplatno. I, naravno, materijali za škole, udžbenici, radne bilježnice, isto im se daju besplatno (S5)”.

“(...) imamo sufinanciranje, financiranje vrtića za romsku djecu, tako da je za njih besplatan vrtić, imamo stipendije za srednje škole, fakultete, pa učeničke, studentske domove, imamo određene pomoći u osnovnoj školi koje se nude (...) (S3)”.

Neki sudionici istaknuli su probleme i poteškoće u kontekstu djelovanja državne vlasti koji su povezani s lošijim obrazovnim ishodima pripadnika romske nacionalne manjine. U navedenom kontekstu, sudionici su istaknuli i sljedeće:

“Ali, neki nebreju zbog prijevoza, nemaju dovoljno znanja, informacije. (...) Ja sam im rekla da ne odustanu, ali, ono, dok ti nisi dovoljno informiran (...) (S2)”.

“(...) Međutim, puno više treba raditi na pristupu obrazovanja i na kvaliteti obrazovanja (S3)”.

Nastavno na probleme i nedostatke, sudionici su naveli prijedloge promjena u djelovanju državne vlasti kako bi se poboljšalo i intenziviralo obrazovanje Roma u Republici

Hrvatskoj. Neki od prijedloga promjena odnosi se na bolju informiranost i savjetovanje od strane državnih institucija:

“Više pomoći, savjeta (...) Pogotovo oni koji su u višem položaju, mogu više pomoći (...) (S2)”

“Da se baš informiraju, što oni mogu, što njih čeka ako završe školovanje. Na tu foru bi trebali imati nešt. Radionice, na primjer (...) (S4)”

“Mogla bi još i puno toga, ali trenutno mogu vam reći da bi mogli malo više, nekako kontaktirati roditelje, nekakve radionice s njima imati. Da malo više podučavaju roditelje, što znači srednja škola (S7)”

Također, sudionici smatraju kako bi država trebala više brinuti o uvjetima života i materijalno-egzistencijalnom osiguranju normalnih životnih uvjeta:

“(...) država bi morala imati malo bolje ingerencije nad uvjetima života u romskim naseljima, da bi morali više poticati na uređenje tih romskih naselja i osiguravanje potrebnih stambenih uvjeta. (...) i posebno kod naših Roma koji doista u ovim stambenim uvjetima u kojima oni žive, doista, jedan krevet dijele 4 ili 5 braće, što je stvarno nemoguća misija (S6)”

U kontekstu promjena državnog pristupa romskoj nacionalnoj manjini, a s ciljem poboljšanja obrazovanja Roma, navodi se i sljedeće:

“Ono šta bi trebalo promijeniti, recimo, pristup obrazovanju, trebalo bi poraditi na desegregaciji. (...), a onda sama kvaliteta gdje romski roditelji ispisuju svoju djecu, tako da bi nekakav pomak trebala napraviti, pravila, učiniti određene stupnjeve obrazovanja obveznim. Također, sankcionirati roditelje koji ne šalju svoju djecu u osnovnu školu i jednu godinu predškole s obzirom da je to obvezni dio obrazovanja, tu bi trebalo sankcionirati te roditelje i to možda jedan od najboljih načina kroz financije, oduzimanjem određene zajamčene minimalne socijalne naknade (S3)”

8.3. Obrazovanje Roma i društvo

Kategorija *Obrazovanje Roma i društvo* također je podijeljena na tri teme: *Podrška u obrazovanju Roma*, *Problemi u obrazovanju Roma* i *Prijedlozi promjena djelovanja državne vlasti*. Izdvojene kategorije prikazane su u Tablici 5.

Tablica 5. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i društvo

Tematsko područje	Tema	Kategorija
OBRAZOVANJE ROMA I DRUŠTVO	Podrška u obrazovanju Roma	Jednakost i poštovanje u razredu Želja da se Romi civiliziraju i uklope
	Problemi u obrazovanju Roma	Stereotipi i predrasude Socijalne i materijalne razlike i stalne usporedbe Segregiranost i izdvojenost Roma iz društva Ispis hrvatske djece iz škola u kojima su Romi
	Prijedlozi promjena	Poticaj od strane društva na uspjeh Naglašavanje i provođenje jednakosti Bolje informiranje društva o Romima Smanjenje predrasuda i integracija

U kontekstu odnosa obrazovanja Roma i društva, sudionici većim dijelom ističu neaktivne aspekte djelovanja društva koji otežavaju ili sprječavaju obrazovanje Roma. Sudionici navode stereotipe, predrasude, razlike i stalne usporedbe kao jedne od ključnih problema u navedenom kontekstu:

“(...) društvo je jako kritično prema obrazovanju Roma, jako im smeta kada imaju takve, ajmo reći, beneficije (...) (S6)”.

“Prvo s čim sam se ja susretala je bilo u školi, na primjer, djeca i predrasude. Jer, oni Romi, oni izrazi koji su već: Cigani i tako, ne? I djeca su odgajana na takav način da razmišljaju, da imaju predrasude. Romi su još uvijek izolirani i nisu prihvaćeni, nisu (S4)”.

“Mislim, još uvijek su te predrasude čvrste i jake i na neki način mnogim mladim Romima su onemogućile napredovanje i njihovu bolju budućnost (S6)”.

„Hrvati jako malo znaju o Romima. Često ih gledaju kroz predrasude i onda imate razno razne stvari. I ove poticaje koje dobivaju dovode u pitanje, znači, to treba ili ne treba (S3)”.

Također, sudionici su istaknuli segregiranost i izdvojenost Roma iz društva koju prati ispisivanje hrvatske djece iz škola u kojima se školuju Romi.

“(…) jako me smeta taj odlazak hrvatske djece iz onih škola u kojima se školuju romska djeca. I po takvom načinu, ja ne vidim uopće podršku da imamo općenito od društvene zajednice. (...) oni ne žele da njihova djeca dijele klupu s učenicima iz romske zajednice jer bi onda taj učenik iz romske zajednice bio kao nekakva prepreka za postizanje boljeg obrazovnog uspjeha za njihovo dijete. (...) Tako na legitiman način segregiraju tu djecu u tim školama (...) (S6)”

“(…) Onda, s druge strane imate, ako imate takvu situaciju da neromski roditelji ispisuju svoju djecu iz škole. Da bi zadržali djecu koja su Neromi, stavljaju Nerome u jedan, a Rome u drugi razred. Dok god imamo takve stvari, ne možemo reći da razumiju i podravaju. Naravno, ne možemo generalizirati cijelo društvo, ali po meni dok god postoje segregirani razredi, ne možemo reći da onda na takav način podržava i da je to u potpunosti pozitivno, tako da bi moj odgovor bio djelomično, ali u pravilu ne (S3)”

Iako većina ispitanika navodi kako društvo, prema njihovu mišljenju, ima negativan stav i nije poticajno i prema Romima, neki od sudionika ističu i pozitivne stavove:

“Ja mislim da (društvo, op. a.) podržava jer oni žele da (Romi, op. a.) budu i civilizirani ljudi, da isto i oni rade, da imaju od čega živjeti, ne da budu na socijalnoj pomoći (S2)”

“Podržava. (...) Ja sam bila jedina Romkinja u razredu i oni su mene imali kao da ja nisam Romkinja (S1)”

„Ja mislim da društvo podržava. (...) oni žele da Romi (op. a.) budu i civilizirani ljudi, da isto i oni rade, da imaju od čega živjeti, ne da budu na socijalnoj pomoći (S2)“

Kao prijedloge promjena u kontekstu društva, a kako bi se potaknulo Rome na obrazovanje, sudionici su naveli poticaj od strane društva, aktivno zastupanje i provođenje jednakosti te informiranje i educiranje čime bi se smanjio najveći problem u društvu prema sudionicima, a to su predrasude.

“(…) poticaj, taj neki, ja budem rekla, start. Krenuti prema njima kao ono: i vi ste ljudi, morate tom, možete, ne da morate, nego možete, zašto ne. Ono, pobjedu im dati, snagu im dati, volju za to (S1)“

“Komunikacija, druženje, igranje s djecom. (...) Spajati romsku djecu, da ne budu samo čista romska djeca (S7)”

“Možda više u školi upoznavanje. Zajedničke radionice. Da se jednostavno suzbije ta predrasuda. (...) (S4)“

“(…) bez obzira na nacionalnu pripadnost, mi smo svi (…) građani smo istog podneblja, isto težimo za boljim životom, isto težimo da budemo zajednica. I da se ne dijelimo na ove ili one, na naše i vaše (S6)”.

“(…) trebali bi jednostavno pustiti svoje sugrađane da bi jednostavno zaživjeli kao jednaki (S3)”.

8.4. Obrazovanje Roma i romska zajednica

Kada je riječ o odnosu obrazovanja Roma i romske zajednice, unutar navedene tematske kategorije izdvojene su tri teme s pripadajućim kategorijama (Tablica 6).

Tablica 6. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i romska zajednica

Tematsko područje	Tema	Kategorija
OBRAZOVANJE ROMA I ROMSKA ZAJEDNICA	Podrška u obrazovanju Roma	Poticanje djece od strane roditelja Vrijednost u zajednici nakon završene škole
	Problemi u obrazovanju Roma	Rano sklapanje braka Veliki broj članova kućanstva Neredovito slanje djece u školu Nedostatak uzora u zajednici Nasilje, droga, alkohol Loši uvjeti stanovanja
	Prijedlozi promjena	Individualan prostor za učenje Bolja stambena uređenost (sanitarni čvorovi, instalacije, prostor za dijete) Izgradnja centra za učenje Sprečavanje ranog sklapanja braka Smanjenje zabava, alkohola i glazbe u naselju Edukacija i opismenjavanje roditelja

U ovom tematskom području, sudionici su istaknuli niz problema koji su povezani s ranim napuštanjem obrazovnog sustava te nezavršavanjem obrazovanja i svoj korijen imaju u romskoj zajednici. Od navedenih, sudionici su istaknuli rano sklapanje braka kao jedan od temeljnih običaja romske zajednice, a koji otežava ili onemogućava završavanje obrazovanja. *“Prerano sklapaju brak zbog toga i onda dalje ide nasilje, droga, i tako dalje. Ne ide u smjeru u kojem bi trebalo (S4)”*.

Uz navedeno, sudionici ističu sve veću prisutnost alkohola, droge i poročnog ponašanja u naselju te nedostatak kvalitetnih i dobrih uzora.

“Galama je, muzika je, te neke dane kad se to isto dobije, ti neki novčići koje dobiju, onda su te galame, ta muzika, taj alkohol (...) (S1)”

“(...) još prije deset godina naši Romi po naseljima nisu znali što je to droga. Sad gotovo u svakom naselju imamo velike probleme sa velikom skupinom mladih Roma koji su ovisnici o tim lakim, ne bi baš rekao da su lake droge: galaxy i tako dalje (S6)”.

“Onda imamo ranu udaju (...), segregiranost, izdvojenost iz društva i zapravo ne imanje uzora u samoj zajednici (S3)”.

Također, teškoće u ostvarivanju obrazovnih ishoda kod pripadnika romske nacionalnosti rezultat su nedostatne infrastrukture te broja članova njihovih obitelji:

“(...) ako je kuća 4x4 tu imaš kupatilo, tu imaš i da spavaš, tu imaš i da jedeš i kak da se učiš, a njih je 4, 5? (S1)”

“Mislim da je to jako velika prepreka i pogotovo što žive u takvim naseljima gdje su naselja doslovce neuređena, neorganizirana, nemaju sanitarne uvjete, nemaju pristup uopće komunalnim mrežama, struji, vodi, nekom energetsom za grijanje i tako. Stvarno, u 21. stoljeću žive u uvjetima nedostojnim čovjeka. Nažalost, tome doprinose i sami Romi jer uopće ne razmišljaju što imaju toliko djece (S6)”.

Sudionici problem vide i u nedovoljnoj zainteresiranosti roditelja za obrazovanje te neredovito slanje djece u školu.

“(...) i dalje se suočavamo sa stvarima gdje imamo primjere gdje osoba kaže da neće pustiti svoje dijete u školu radi nečega, a ne shvaća da čini ono najlošije svom djetetu. Imamo situacije, ako se provode dodatni programi, projekti, oni ne žele da sudjeluju, kao da se dijete previše ne optereti (...) (S3)”.

Neki sudionici istaknuli su ipak neke pozitivne primjere poticanja obrazovanja od strane romske zajednice kao poticanje djece od strane roditelja na obrazovanje i pripisivanje vrijednosti u zajednici onima koji se obrazuju ili su obrazovani.

“Da, da, podržava. Roditelji podržavaju djecu da se školuju i to. (...) svaki čovjek za svoju djecu hoće nešto bolje nego je on imao (S5)”.

“Za njih je to, oni koji završavaju, a to rijetko tko završava, u našem romskom naselju, (...) jako su pametni, sve znaju, mogu im pomoći nekako pa traže neku pomoć za zamolbe (S7)”.

Sudionici su naveli neke od prijedloga promjena koje smatraju potrebnima u romskoj zajednici kako bi se potaknulo obrazovanje Roma. Tako se jedna od najčešće spominjanih promjena odnosi na bolju stambenu i infrastrukturnu uređenost te mjesto za učenje u domu i unutar naselja.

“Oni bi trebali imati svoj prostor gdje bi se lepo maknul da se uči i da ima svoj mir. To bi jako bilo u naselju da se... Možda da se izgradi neki takav centar, gdje bi dijete moglo otići u bilo koje doba dana da se uči. I WC, WC u naselju bi trebalo barem dva da se naprave (S1)”.

“Voda i sve je najviše to, kupaona, higijena, hrana, higijena najviše. Voda i struja definitivno (S2)”.

Također, budući da je glasna glazba, zabava, alkohol o droga spomenuti kao problemi i prepreke za kontinuirano obrazovanje Roma, u tom kontekstu sudionici ističu i potrebu promjena:

“(...) ta muzika, taj alkohol, iskreno, ja vam iskreno govorim, ovoga, i to bi trebalo malo... Mogao bi se predsjednik malo jače, predsjednik naselja da se to malo smiri, da to više tako ne bude u tom naselju (...) (S1)”.

Sudionici smatraju da su potrebne promjene u vidu problema ranog stupanja u brak kako bi se osiguralo bolje, kvalitetnije i dugotrajnije zadržavanje u Roma u obrazovnom sustavu:

“(...) te udaje, to mislim, bi se trebalo još malo bolje sprečiti. Za ranu udaju, nešt takvoga. Te običaje naše skinuti dolje i to bi bilo puno bolje. Na primjer, da smiju imati dečka/curu, ali ne trebaš se ženiti, ne trebaš se udati (S7)”.

Jedna je sudionica istaknula potrebu obrazovanja i edukacije roditelja, ponajprije po pitanju hrvatskog jezika, kako bi lakše pomogli svojoj djeci u pisanju domaćih zadaća i savladavanju nastavnih sadržaja.

“Zašto ne bi roditelji imali dnevno tipa radionicu da nauče hrvatski i romski? Zašto ne? Jer ne znaju. Bilo gdje god da idu, ne znaju razgovarati (...) (S4)”.

8.5. Obrazovanje Roma i hrvatski obrazovni sustav

Kada je riječ o hrvatskom obrazovnom sustavu i njegovom povezanošću s obrazovanjem pripadnika romske nacionalne manjine, sudionici su istaknuli kategorije prikazane u Tablici 7. koje su prema značajkama raspoređene u tri tematska područja: *Podrška obrazovnog sustava u obrazovanju Roma*, *Problemi u obrazovnom sustavu kod obrazovanja Roma* i *Prijedlozi promjena* unutar obrazovnog sustava kako bi se poboljšalo obrazovanje Roma.

Tablica 7. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i hrvatski obrazovni sustav

Tematsko područje	Tema	Kategorija
OBRAZOVANJE ROMA I OBRAZOVNI SUSTAV	Podrška u obrazovanju Roma	Stipendiranje Trud i podrška odgojno-obrazovnih djelatnika
	Problemi u obrazovanju Roma	Segregirani razredi Prilagođeni programi zbog neznanja jezika Nemogućnost upisa djeteta u programe ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja Nedostatak podrške škole pri pronalasku prakse
	Prijedlozi promjena	Uvođenje hrvatskog kao stranog jezika Uvođenje obavezno učenje romskog jezika Više upisnih mjesta u vrtićima

Većina sudionika slaže se u svojim iskazima kako hrvatski obrazovni sustav potiče i podržava obrazovanje i školovanje Roma. Kao pozitivne aspekte su izdvojili stipendiranje te trud i podršku odgojno-obrazovnih djelatnika.

“(...) dali su i te stipendijice i podržavaju, ne mogu reći. Ne samo zato jer je kao državno to, ali, podržavaju (S1)”.

“Učitelji, profesori se jako trude oko naših Roma da im objašnjavaju (...). Trude se objašnjavati, ako dijete ne razumije neko pitanje, učitelj ili profesor se trudi dok dijete ne razumije (S5)”.

Jedan je sudionik detaljno istaknuo probleme unutar hrvatskog obrazovnog sustava koji otežavaju obrazovanje i školovanje pripadnika romske nacionalne manjine. Među teškoćama naveo je segregirane razrede, prilagođene programe zbog neznanja hrvatskoga jezika te nedostatak vrtićkih kapaciteta od najranije dobi za romsku djecu.

“Hrvatski obrazovni sustav kako je koncipiran trenutno... A, ne znam šta da vam kažem, mislim da djelomično. Zato šta ne mogu reći u potpunosti, jer onda ne bi bilo segregiranih razreda ne bi bilo prilagođenih programa na temelju toga što dijete ne priča jezik (S3)”.

“Što je duže dijete u obrazovanje uključeno, imat će bolji obrazovni ishod kasnije u obrazovanju. A, (...) onda znamo da su kod Roma često oba dva roditelja nezaposlena ili jedan radi ili povremeno radi ili zarađuje svoj kruh negdje vani ili drugačijim poslovima poput skupljanja sekundarnih sirovina, i onda nemaju dovoljno bodova da bi konkurirali neromskim familijama i da bi dobili to mjesto u vrtiću (...) (S3)”.

Jedna se sudionica nadovezala na nepostojanje ustanova ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja u romskom naselju što je istaknula kao problem i poteškoću u kontekstu obrazovnog sustava:

“Meni je jako žao što predškolski uzrast ne mogu sva djeca u vrtić nek ih se odgađa. Na primjer, ne mogu svi u vrtić jer nema dovoljno mjesta. (...) Roditelji nemaju kako voditi dijete u vrtić, nemaju. Da bi oni vodili u selo. Nekoji imaju, nekoji nemaju prijevozno sredstvo pa da vode djecu u vrtić (...) (S4)”.

Također, jedan od sudionika je istaknuo teškoće pronalaska prakse učenika strukovnih škola, što vidi kao nedostatak hrvatskog obrazovnog sustava koji u tom aspektu, prema sudioniku, nije dovoljno angažiran u pomoći učenicima.

“Meni je nemoguće da mi nemamo podršku, pogotovo u strukovnim školama, u srednjim školama. Još uvijek naša djeca teško dolaze do prakse. (S6)”.

S obzirom na uočene teškoće i probleme, sudionici navode i prijedloge promjena, među kojima se ističe reorganizacija nastavnog procesa s obzirom na jezične aspekte te pojačane edukacije jezika, što navodi i jedna od sudionica kroz svoj iskaz:

“Obrazovni sustav bi mogao uvesti da Romi uče hrvatski jezik kao strani jezik. Kao strani jezik, nikako kao prvi jezik. (...) I romski isto bi trebali kao da nauče svoj jezik, jer oni ni romski ne znaju. (...) neka uvedu obavezan hrvatski jezik. Da upisom u prvi razred moraju obavezno znati hrvatski jezik (S4)”.

Također, sudionici navode i više upisnih mjesta u programe predškolskog odgoja i obrazovanja u kojima bi oni usvajali hrvatski jezik, razvijali socijalizacijske i predškolske vještine.

“ Definitivno, ako želimo postići bolje rezultate, potrebna nam je i što veći prostor, odnosno, što više upisnih mjesta u vrtiće (S6) ”.

8.6. Obrazovanje Roma i kvaliteta života

U tematskom području *Obrazovanje Roma i kvaliteta života*, uočena je tema *Utjecaj obrazovanja na kvalitetu života* unutar koje su izdvojene kategorije prikazane u Tablici 8.

Tablica 8. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i kvaliteta života

Tematsko područje	Tema	Kategorija
OBRAZOVANJE ROMA I KVALITETA ŽIVOTA	Utjecaj obrazovanja na kvalitetu života	Promjena načina života i bolji standard Mogućnost zapošljavanja Promjena životnih prioriteta Neovisnost Razbijanje predrasuda

Svi su se sudionici složili kako obrazovanje može uvelike pridonijeti kvaliteti života Roma. Sudionici su najviše spominjali promjenu načina života, bolji standard te mogućnost zapošljavanja kao benefite koje nosi obrazovanje.

“(…) obrazovanjem stječete neku moć gdje vam ljudi ne mogu naštetiti, mislim, kako da velim? Jači ste. I možete u svemu ući. Kad bi oni bili obrazovani, njima se ne bi tako lako vrata zatvarala. Bez obrazovanja jednostavno ne ide. Kvalitetnije bi živjeli, ne bi bilo tih preranih brakova, ne bi bilo da dijete rađa dijete, ne bi bilo toliko nasilja, bili bi zdraviji (S4) ”.

„Ako hoćemo biti konkurentni na tržištu rada, naravno da moramo onda i nekakve uvjete zadovoljiti u toj utrci (...) za radno mjesto. A, to bez škole, bez obrazovanja neće proći (S6) “.

“(...) Samim time su im životni uvjeti daleko, daleko promijenjeni i u pravilu su u prednosti (...) (S3)”.

“Obrazovanje može utjecati tako da se može zaposliti, da ne bude socijalno ugrožen, da ima posla, da ne bude stalno doma (S7)”.

Uz navedeno, jedna je sudionica istaknula promjenu životnih prioriteta kao pozitivnu promjenu obrazovanja, a koja može biti mehanizam izlaska iz “začaranog kruga siromaštva”.

“(...) ti ako si školovana osoba (...) normalno da si buš drugačiji život sredila, da se ne budeš s 12 godina udala, s 13 rodila i tako do osamnaeste šestero djece, sedmero. Obrazovanje je, to je veliki uspjeh (S1)”.

Također, jedan je od sudionika istaknuo kako obrazovani Romi razbijaju predrasude koje su ranije istaknute kao jedno od dominantnih problema u društvu.

“Niti jedna edukacija, seminar, kampanja ne može promijeniti mišljenje osobe i razbiti predrasude, kao jedna osoba koja je prije svega njegov radni kolega, pa možda kasnije i prijatelj. Tako da, kada pričamo o mladim Romkinjama i Romima, pogotovo iz naselja, oni zapravo na takav način i desegregiraju samo naselje (...) (S3)”.

8.7. Utjecaj lokalne zajednice na doškoloavanje Roma

Budući da je školovanje i obrazovanje prepoznato kao jedan od najznačajnijih mehanizama promjene načina života, boljeg životnog standarda i lakšeg zapošljavanja, bitno je osvijestiti važnost njegova provođenja. Sudionici istraživanja prepoznali su veliku ulogu lokalne zajednice u poticanju doškoloavanja i obrazovanja odraslih Roma na razini lokalne zajednice. Tematsko područje *Utjecaj lokalne zajednice na doškoloavanje Roma* prezentirano je kroz temu *Način poticanja doškoloavanja* unutar koje su uočene kategorije koje su spomenuli sudionici, a iste su prikazane u Tablici 9.

Tablica 9. Tematsko područje: Utjecaj lokalne zajednice na doškoloavanje Roma

Tematsko područje	Tema	Kategorija
<p>UTJECAJ LOKALNE ZAJEDNICE NA DOŠKOLOVANJE ROMA</p>	<p>Način poticanja doškoloavanja</p>	<p>Financiranje programa na pučkim učilištima Prijevoz do učilišta ili škole Osiguranje posla Osiguranje informacija i savjeta o obrazovnim mogućnostima Davanje kvalifikacije na temelju radnog iskustva</p>

Svi sudionici složili su se kako je poticanje školovanja i doškoloavanja u odrasloj dobi na lokalnoj razini od izuzetne važnosti za napredak i razvoj romske zajednice te Roma kao pojedinaca. Od navedenih kategorija, čak tri sudionika istaknula su kako bi lokalna zajednica trebala intenzivnije financirati i osigurati programe na pučkim otvorenim učilištima te osigurati prijevoz do istih. Uz navedeno, sudionici ističu i pronalazak posla kako bi se i druge odrasle pripadnike romske nacionalnosti motiviralo na (do)školoavanje.

“Lokalna zajednica bi mogla dati im uvjete. Imamo i pučku školu. Tamo bi mogli ovi stariji ići u školu. Njima pružiti prijevoz, kako ići u školu i iz škole doma. Dati im posao, da rade dok završe školu (S4)”.

“(…) mogla bi se ta neka večernja škola ili što da se otvori. (...) Pomoći im isto tak, za prijevoz, na primjer, nabaviti neki mini-bus , njih svih popisati koji imaju volju , ili ako nemaju volju – moraš. (...) Uzet će ti se socijalna pomoć ako ne ideš da završiš školu. Evo. I krenut, dati im posao poslije. Zaposliti ih (S1)”.

Neki sudionici ističu kako bi lokalna zajednica mogla pomoći s više informacija o obrazovnim programima za odrasle i o mogućnostima koje im se nude nakon završenih programa.

„(...) dovoljno informacija, da nas informiraju, pristup informacijama, da ih se i savjetuje, jer neki su i nepismeni, da im se pomogne u svakom smislu (...) (S2)”.

Također, jedan je od sudionika spomenuo i mogućnost edukacije i davanja „interne kvalifikacije“ od strane tvrtke ili poslovne zajednice u kojoj je osoba zaposlena.

„Svi naši Romi su doslovce kroz cijeli svoj život uvijek negdje radili, nadničarili, rad na crno, na bauštelama, u građevinarstvu. Lokalna zajednica mogla bi pomoći tim Romima na način da se na neki način tim Romima daju mogućnosti za nekakve interne kvalifikacije. Ako bi recimo, se zaposlili u nekakvom građevinskom poduzeću, onda to građevinsko poduzeće daje tu nekakvu internu edukaciju i kvalificira tog radnika za to određeno radno mjesto koje će on u toj firmi raditi (S6)“.

9. Rasprava

„Nemogućnost je odgoja i obrazovanja najveći problem Roma kao naroda (Brust Nemet, 2015:202)“. S druge strane, pitanje obrazovanja relevantno je za razvoj i napredak društva, posebice marginaliziranih skupina kako bi se smanjio statusni jaz te kako bi se uklonile barijere pri integraciji marginalnih skupina u društvo. Brojna su se istraživanja (Barany, 2002; Levison i Sparkes, 2005; Forray, 2003; O’Nions, 2010; European Union Agency For Fundamental Rights, 2018, Hrvatić, 2014; Lapat, 2017; Pantić, 2019 i dr.) bavila pitanjima obrazovanja i pismenosti pripadnika romske nacionalne manjine. Istraživanja koja su pokazala niske razine obrazovanja Roma, utvrdila su kako je obrazovanje usko vezano s nizom socio-kulturoloških, religijskih, posebice jezičnih specifičnosti Roma te stavom većinskog društva i ustrojem formalnog obrazovnog sustava koji nije otvoren prema romskim specifičnostima (Pantić, 2019). Na temelju dosadašnjih iskustava te spoznaja stručnjaka u ovom području kroz ranija istraživanja, mogu se izdvojiti neke najvažnije smjernice i prijedlozi poboljšanja pristupa obrazovanju Roma.

Neke od mehanizama podrške i probleme na razini državne vlasti, društva, romske zajednice, obrazovnog sustava te lokalne razine su prepoznali i istaknuli sudionici kroz empirijski dio ovog rada.

Sudionici istraživanja su naveli neke od mehanizama podrške koje sustavno uočavaju na navedenim razinama. Kada je riječ o razini državne vlasti, sudionici su najviše isticali velika materijalna izdvajanja i ulaganja za obrazovanje Roma na državnoj razini kroz stipendiranja, osiguranje smještaja u domovima te osiguranje materijala za obrazovanje. Na društvenoj razini, manji dio sudionika je istaknuo kako društvo nudi podršku kroz želju da se Romi integriraju u društvo. U kontekstu romske zajednice, sudionici ovog istraživanja navode podršku pripadnika romske nacionalne manjine za obrazovanje kroz postizanje vrijednosti u zajednici nakon završenog obrazovanja te poticanja od strane roditelja na obrazovanje. U odgojno-obrazovnom sustavu, sudionici su prepoznali podršku i trud odgojno-obrazovnih djelatnika prema obrazovanju učenika romske nacionalnosti. Unatoč navedenim uočenim načinima podrške, sudionici su u puno većem broju istaknuli probleme i poteškoće na koje nailaze Romi prilikom obrazovanja.

Kako su naveli sudionici ovog istraživanja, osnovna prepreka u obrazovanju pripadnika romske nacionalne manjine je siromaštvo i neimaština. Problematika siromaštva i nedostatnih

uvjeta za život uvelike smanjuje obrazovne mogućnosti, a nerijetko je navedeno jedan od osnovnih razloga odustajanja i preranog izlaska pripadnika romske nacionalne manjine iz sustava obrazovanja. Romi su izloženi višestrukim čimbenicima siromaštva (niska financijska primanja, opasan i nezdrav okoliš u kojem žive, nedostatan i nehuman životni prostor). Takvi uvjeti života dovode do daljnje segregacije i produbljivanja razlika naspram većinskog stanovništva. Iako su i državne i europske institucije poput Vlade Republike Hrvatske, UNICEF-a i Europske komisije, svjesne problematike siromaštva koje karakterizira romsko stanovništvo te poduzimaju mjere za smanjenje siromaštva, terensko istraživanje koje je pod pokroviteljstvom UNICEF-a proveo Državni zavod za statistiku (2015), potvrdilo je kako je većini romskih obitelji socijalna pomoć jedini izvor prihoda i kao takva im nije dovoljna za pokrivanje egzistencijalnih i obrazovnih troškova (Šikić-Mićanović, Ivatts, Vojak, Geiger-Zeman, 2015). U tom kontekstu, potrebne su daljnje sustavne intervencije te promišljanja optimalizacije i poboljšanja materijalnih i egzistencijalnih uvjeta života Roma kako bi im se olakšalo obrazovanje i omogućilo postizanje zadovoljavajućih obrazovnih rezultata. Ukoliko nisu zadovoljene ni primarne egzistencijalne potrebe, poput hrane, vode i stambenog pitanja, teško se mogu očekivati pomaci u obrazovnom segmentu, ma koliko veliki napori da se u isto ulažu. Stoga je osiguravanje dostojnih uvjeta života primarno područje djelatnosti ako se želi osigurati veća polaznost i završavanje odgojno-obrazovnih programa Roma (Europska komisija, 2020a).

Obrazovna diskriminacija Roma povezana je s društvenim, obrazovnim i jezičnim barijerama, a što su istaknuli i sudionici u istraživanju. Navedeno se očituje na nekoliko razina: od segregiranja Roma u posebne razrede, nepoštivanja njihovog jezika i kulture, učestalog smještanja Roma u specijalne ustanove za odgoj i obrazovanje, dodjeljivanja individualiziranih odgojno-obrazovnih programa zbog nedovoljnog poznavanja jezika, neprilagođenosti obrazovnog programa čime se produbljuje jaz romskih i neromskih učenika što dovodi do jačanja predrasuda i diskriminacije (O’Nions, 2010). Upravo navedene probleme su istaknuli i sudionici u ovom istraživanju, čime se potvrđuje kako su oni i dalje prisutni i realni u obrazovanju Roma. S ovakvim se problemima i poteškoćama u obrazovanju Roma ne susreće samo Republika Hrvatska, već je to karakteristika većine europskih zemalja. U Mađarskoj i Češkoj čak 50% romske djece pohađa segregirane, čiste romske razrede (Barany, 2002), a isto je potvrdilo i istraživanje Centra za prava Roma (2005) za Bugarsku, Rumunjsku i Slovačku. U prilog navedenoj konstataciji idu i rezultati studije slučaja (O’Nions, 2019) gdje je utvrđeno kako se, zbog kulturološke različitosti, u jednoj češkoj specijalnoj školi obrazovalo 2,26%

ukupne populacije učenika, a čak 56% učenika te škole su činili Romi čime im je bitno sužen ili čak onemogućen daljnji tijek obrazovanja u srednjoškolskom sustavu (O’Nions, 2019). Istraživanje Levinson i Sparkes (2005) je potvrdilo kako zbog specifične kulture, načina života i različitosti pristupa romske djece naspram neromske, učitelji romsku djecu smatraju divljima, s devijacijama u ponašanju i agresivnima. Zbog nerazumijevanja jezika, često se romsku djecu proglašava djecom s teškoćama i smješta ih se u posebnu ustanovu ili im se dodjeljuju individualizirani odgojno-obrazovni programi, a roditelji, ne znajući kakve posljedice to nosi u vidu obrazovanja, pristaju na to. Segregiranjem Roma u posebne razrede ili dodjeljivanjem individualiziranih odgojno-obrazovnih programa pred njih se postavljaju niži obrazovni standardi i očekivanja, a samim time i niža realizacija kurikulumskih ishoda što pojačava predrasudu kako su romski učenici obrazovno podkapacitirani i nesposobni. To pak rezultira slabijim obrazovnim rezultatima, što im onemogućuje daljnja školovanja, razvoj pismenosti, dovodi do nezaposlenosti i vraća u krug siromaštva (O’Nions, 2019). Istraživanja u Republici Hrvatskoj potvrdila su kako su isključivanje i segregacija romske djece u odgojno-obrazovnim ustanovama često povezani s predrasudama koje su javno prisutne i uvriježene u društvu (Šikić-Mićanović i sur., 2015). Znatan dio teškoća integracije pripadnika romske populacije u obrazovni sustav uzrokovan je negativnim stavovima većinskog stanovništva prema pripadnicima romske nacionalne manjine. Istraživanje (Hrvatić, 2004) pokazalo je kako su srednjoškolci većinskog stanovništva te njihovi roditelji uglavnom nezainteresirani za specifičnosti Roma. Također, 58,6% roditelja smatra kako Romi nisu dobrodošli u Hrvatsku. Negativni stav prema Romima je, uz ranije navedene prostorne, kulturološke, jezične i sociološke barijere, jedan od faktora koji su povezani sa slabijom integracijom Roma u obrazovni sustav te visokim rizikom napuštanja obrazovnog sustava i njihovom niskom stopom završavanja formalnih oblika obrazovanja. Zbog prisutnih predrasuda, diskriminacije i stereotipa kojima su Romi u društvu obilježeni, oni se nisu mogli identificirati s većinskim hrvatskim stanovništvom, a matičnu domovinu iz koje su doselili nisu zadržali kao svoju vlastitu s kojom se poistovjećuju i na taj je način djelomično izgubljen identitet Roma. „Dok se s jedne strane na njih vršio pritisak u smjeru odricanja od svoje kulture, s druge se strane istodobno sprječavala ili ograničavala njihova strukturna integracija (zbog socijalne distance, izoliranosti, predrasuda, stereotipa), o čemu govori i visoka socijalna distanca prema Romima (...) (Hrvatić, 2011:15)“. Budući da nemaju osjećaj pripadnosti, a zbog postojećih predrasuda i diskriminacija koje doživljavaju kod njih nije ni razvijen osjećaj povezanosti i doprinosa društvu, posljedično ni sami ne osjećaju potrebu napretka i obrazovanja. Takve okolnosti nisu motivirajuće za Rome u uključivanju u odgojno-obrazovne programe jer nije izvjesna njihova

uspješnost, perspektivnost ni svrha. Zbog navedenog, primarno je potrebno stvoriti naciju Roma kako bi u svijetu i u društvu zauzeli mjesto koje im pripada (Hrvatić, 2004).

Iako pomake u broju obrazovanih Roma i razini obrazovanja unutar kruga poznanstava navode i sami sudionici istraživanja, društveni, obrazovni i jezični problemi i poteškoće koje otežavaju i sprečavaju obrazovanje Roma još uvijek su jako izraženi te složeni. Unatoč tome što i sama Europska unija i Republika Hrvatska provode niz mjera na socijalnom, kulturnom, ekonomskom i društvenom području za poboljšanje obrazovnog statusa Roma (Europska komisija, 2020a; Europska komisija, 2020b; Ministarstvo znanosti i obrazovanja, 2020, Vlada Republike Hrvatske, 2003), potreba za pojačavanjem mjera kojima bi se smanjili navedeni deprivirajući čimbenici još uvijek je aktualna. Osim navedenih institucija koje su prepoznale ovu problematiku, tome u prilog govore i aktualne izjave sudionika ovog istraživanja koji su upravo navedene probleme (a koji su već ranije uočeni kao neki od krucijalnih problema koji otežavaju obrazovanje Roma) istaknuli kao postojeće.

Nedostatak i problem nije samo u romskim specifičnostima, već i u nepripremljenosti, neprilagođenosti i krutosti sustava koji ne prepoznaje u dovoljnoj mjeri potrebu specifičnog pristupa i poticanja motivacije za obrazovanjem kod Roma (Brust Nemet, 2015). Problem obrazovnog sustava je obrazovni kadar gdje čak 60% učitelja nema razvijene kompetencije za rad s romskim učenicima (Forray, 2003). Navedeni podatak potvrdilo je i istraživanje (Hrvatić, 2014) koje navodi neosposobljenost učitelja i nepostojanje didaktičkih sredstava na romskom jeziku kao relevantne uzroke koji otežavaju ili onemogućavaju uspješnu integraciju i zadržavanje Roma u obrazovnom sustavu (Hrvatić, 2014). S druge strane, u Republici Hrvatskoj ne postoji visokoškolska ustanova koja nudi izobrazbu o posebnostima u odgojno-obrazovnom radu s Romima učeći polaznike o svim relevantnim segmentima rada s ovom specifičnom manjinskom skupinom (Institut Otvoreno Društvo, 2007). U tom kontekstu, osim realizacije i provedbe dodatnih edukacija, stručnih usavršavanja i izobrazbi učitelja, nastavnika i odgojno-obrazovnih djelatnika, nedostaje i ciljanih istraživanja na temelju kojih bi se mogao ustrojiti ovakav oblik educiranja za poboljšanje obrazovnih programa za Rome (Brust Nemet, 2015; Institut Otvoreno Društvo, 2007).

Iako su sudionici ovog istraživanja istaknuli kako su nastavnici i odgojno-obrazovni djelatnici poticajni i podržavajući čimbenici obrazovnog sustava u školovanju Roma, stručnim edukacijama te učenjem (osnova) romskog jezika i kulture, povećali bi se radni kapaciteti i sposobnost rada nastavnika i odgojno-obrazovnog osoblja te bi navedeno moglo doprinijeti

boljoj kvaliteti obrazovanja, a samim time i zadržavanju romskih učenika u sustavu obrazovanja. Navedeno je kao strateški cilj prepoznala i Europska komisija koja je navela edukaciju odgojno-obrazovnih djelatnika kao jedno od ključnih područja unapređenja za postizanje inkluzije, participacije i jednakosti Roma (Europska komisija, 2020a). U tom kontekstu, osim realizacije i provedbe dodatnih edukacija, stručnih usavršavanja i izobrazbi učitelja, nastavnika i odgojno-obrazovnih djelatnika, nedostaje i ciljanih istraživanja na temelju kojih bi se mogao ustrojiti ovakav oblik educiranja za poboljšanje obrazovnih programa za Rome (Brust Nemet, 2015; Institut Otvoreno Društvo, 2007).

Kao jednu od prisutnih i otežavajućih okolnosti koja umanjuje kasnije obrazovne mogućnosti romske djece, sudionici su istaknuli nepostojanje ustanova za rani odgoj i obrazovanje te nemogućnost dobivanja mjesta u navedenim ustanovama. Navode potvrđuje istraživanje (Šikić-Mićanović i sur., 2015) kojim se ističe kako je svega 20% romske djece od 0 do 6 godina, a čija su kućanstva sudjelovala u istraživanju, bilo uključeno u neki oblik institucionalnog ranog odgoja i obrazovanja. Budući da je polaznje predškolskih programa za djecu romske nacionalnosti obavezno i preduvjet je za upis u prvi razred, taj postotak je nešto viši (55%). Do navedenih podataka došlo je i ranije istraživanje koje je proveo Hrvatić (2014), a kojim je utvrđeno kako mali broj djece romske nacionalnosti uključen je u sustav predškolskog odgoja i obrazovanja. „(...) Postoje praznine u sustavu odgoja i obrazovanja u ranom djetinjstvu koje neproporcionalno negativno pogađaju djecu Rome i njihove obitelji (Šikić-Mićanović i sur., 2015:12)“. Problematiku ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja uočila je i Vlada Republike Hrvatske u dokumentu Nacionalni program za Rome (2003) kroz koji su predviđena sredstva za poticanje uključivanja što većeg broja romske djece u redovne programe dječjeg vrtića s ostalom djecom, ispitivanje govorno-jezičnog i psihofizičkog statusa romske djece prije uključivanja u program predškole, osiguranje besplatnog obroka prijevoza za djecu polaznike predškole, održavanje mjesečnih tematskih predavanja za roditelje romske nacionalnosti (Vlada Republike Hrvatske, 2003). Ipak, većina je navedenih mjera fokusirana na predškolske programe koji su obavezni za djecu romske nacionalnosti, dok mjere za rano uključivanje djece u programe odgoja i obrazovanja spominju u samo jednoj od točaka navedenog dokumenta. Također, pitanje ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja pripadnika romske nacionalnosti spušta se na nacionalnu razinu što smanjuje jednakost u obrazovnim mogućnostima djece različitih područja zbog različitih materijalnih ulaganja lokalnih vlasti (Šikić-Mušanović i sur., 2015). Iako „Nadležne lokalne vlasti poduzimaju akcije za rješavanje te nezadovoljavajuće situacije (Šikić-Mićanović i sur., 2015:13)“, što znači da je navedeni

problem uočen te se aktivno radi na njegovu smanjenu i/ili otklanjanju, valjalo bi razmotriti i uključivanje državne vlasti u rješavanje pitanja o dostupnosti i poticanju ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja pripadnika romske nacionalnosti kako bi se svakom romskom djetetu omogućila jednaka šansa da bude uključeno u programe ranog i predškolskog odgoja i obrazovanja i time se povećaju njegove obrazovne mogućnosti (Vlada Republike Hrvatske, 2003).

Kada je riječ o jeziku, a što su sudionici u istraživanju također istaknuli kao jedan od osnovnih problema u ostvarenju obrazovnih postignuća Roma i zadržavanju Roma u sustavu obrazovanja, osnovna je prepreka nepostojanje unificiranog romskog jezika te njegova neusutavljenost (Lapat, 2017). U različitim krajevima Republike Hrvatske, Romi koriste različite izvedenice romskog jezika. Dva su osnovna dijalekta: *ljimba d'bjáš*, kojim govori 36,5% Roma Republike Hrvatske i *romani chiba* kojim govori 42,4% Roma u Hrvatskoj (Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, 2021a). S obzirom da ne postoji jedinstven romski jezik koji bi se temeljio na jednom pravopisu, gramatici i rječniku (na temelju kojih je moguće unificirane norme i pravila jezika provoditi u daljnjem obrazovanju), nemoguće je isto provoditi u obrazovnom sustavu na nacionalnoj razini. Iako je „organizacija, struktura i sadržaj obrazovanja na manjinskim jezicima u Hrvatskoj određena Ustavnim zakonom o ljudskim pravima i slobodama i pravima etničkih i nacionalnih zajednica ili manjina (2002), Zakonom o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina (2000) i Zakonima o osnovnom i srednjem školstvu kao i “manjinskim” nastavnim planovima i programima (Hrvatić, 2011:12)“, neusustavljen jezik, kultura i narodnost onemogućuju stvaranje jedinstvenog romskog kurikulumu u Hrvatskoj što predstavlja izazov pri planiranju, organizaciji i provođenju obrazovnih programa u Hrvatskoj (Hrvatić, 2011). Ovdje se nameće potreba interkulturalizma kao doprinosa boljem i kvalitetnijem suživotu svih ljudi u zajednici te razvoju društva u cjelini (Gajić, 2007). Važnost interkulturalnog kurikulumu u odgoju i obrazovanju Roma važna je zbog razvijanja kulturnog, manjinskog, a potom i globalnog, društvenog identiteta, stoga, prilikom promišljanja o ideji i ostvarenju obrazovnih programa za Rome, uvijek valja imati interkulturalizam u svijesti kao svojevrsni „leit-motiv“ (Hrvatić, 2011).

Ipak, valja istaknuti kako je i navedeni problem detektiran te se aktivno radi na njegovu rješavanju na nacionalnoj razini (Vlada Republike Hrvatske, 2003). Prema dosadašnjim istraživanjima, upis romskih učenika u prve razrede može biti odgođen zbog nepoznavanja jezika, čime se djetetu produžuje mogućnost napredovanja u jeziku narednih godinu dana. Uz navedeno, u osnovnim se školama provode edukacije dodatnog učenja hrvatskog jezika, veći

broj romskih pomagača u nastavi i programi produženog boravka za sve pripadnike romske nacionalnosti (Šikić-Mićanović i sur., 2015). Također, Vlada Republike Hrvatske je 2020. usvojila obrazovni model C prema kojem je donesen kurikulum za nastavni predmet *Jezik i kultura romske nacionalne manjine u osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj* (MZO, 2020). Sve navedene mjere nadležnih tijela u Republici Hrvatskoj ipak govore kako je problem jezika uočen te kako se sustavno i cjelovito radi na njegovom smanjenju i rješavanju. Iako su navedene mjere vrlo ohrabrujuće, trebalo bi razmotriti njihovu praktičnu provedbu i dostupnost svim učenicima romske nacionalnosti u Republici Hrvatskoj u jednakoj mjeri. Prilikom formiranja i provođenja odgojno-obrazovnog programa potrebno je uvijek imati u vidu: „ (...) posebnosti romskog nacionalnog i kulturnog identiteta, teorijske okvire pojedinih aspekata pristupa odgoju i izobrazbi Roma u svijetu i Hrvatskoj, stvaran broj i raspršenost romskog pučanstva u Hrvatskoj, smjernice i modele europskih asocijacija (...), realne mogućnosti unutar postojećeg sustava i organizacijskih oblika nastave na jeziku nacionalnih manjina (Bedečković, 2015:24)“. Upravo je jezična barijera osnovna prepreka ostvarenju efektivnih i produktivnih odgojno-obrazovnih programa za Rome. Stoga se, osim ulaganja materijalnih sredstava u usavršavanje modaliteta nastavnog procesa, a vodeći računa o specifičnostima pripadnika romske nacionalne manjine, treba baviti i pitanjem organizacije odgojno-obrazovnih programa u višejezičnom okruženju, spajajući i koristeći pritom i hrvatski kao službeni jezik, ali i dijalekt romskog jezika blizak skupini koju se podučava. Jedino na taj način može se očekivati ostvarenje punog potencijala te intrinzična motivacija sudionika za obrazovanjem (Brust Nemet, 2017).

Visoka stopa odustajanja pripadnika romske nacionalnosti od obrazovanja te napuštanja obrazovnog sustava i niska stopa učenika romske nacionalnosti u srednjim školama koje je istraživanjem zabilježio Hrvatić (2014) posljedica je složenih društvenih, socioekonomskih i kulturoloških čimbenika među kojima se ističu siromaštvo i neadekvatni životni uvjeti, diskriminacija i predrasude, loše poznavanje hrvatskog jezika i nedostatna podrška romske zajednice (Hrvatić, 2014), što su prepoznali i sudionici ovog istraživanja. Dio navedenog problema leži i u transgeneracijskoj nepismenosti, odnosno činjenici kako je većina roditelja romske djece koja rano napuštaju obrazovni sustav i sama nepismena i ne mogu pomoći svojoj djeci u ostvarenju obrazovnih zadaća (Barany, 2000). Također, 70.6% Roma prijavljenih na burzu 2011. godine nije imalo formalno obrazovanje, a 22.6% osoba romske nacionalnosti je završilo osnovnu školu. Samo su jedan muškarac i jedna žena romske nacionalnosti imali visokoškolsko obrazovanje (European Union Agency For Fundamental Rights, 2018). Do

sličnih je rezultata za Republiku Hrvatsku došlo istraživanje Štambuk (2005) koje je pokazalo kako je 57.6% Roma u Hrvatskoj u dobi od 60 godina i više nepismeno. Trećina Roma od 15 do 60 godina starosti nema završenu osnovnu školu niti ju je pohađala. Nastavno na podatke o obrazovnoj strukturi, indikativan je podatak o nezaposlenosti gdje je 42.4% pripadnika romske populacije nezaposleno, dok kod većinskog stanovništva isti postotak iznosi 17.7%. Unatoč tome što je Nacionalni program za Rome (2003), kao strateški dokument razvoja odgoja i obrazovanja pripadnika romske nacionalnosti u Republici Hrvatskoj, naveo jasne smjernice i ciljeve te intervencije potrebne za veći postotak uključivanja Roma u obrazovanje i završavanja obrazovnog sustava te stjecanja kvalifikacija za tržište rada (poput financiranja prehrane, financiranja prijevoza, školskih udžbenika i nastavnih materijala, stipendiranja učenika i studenata, osposobljavanja odgojno-obrazovnih djelatnika za rad s učenicima i studentima romske nacionalnosti), indikativan i negativan podatak je činjenica da ovaj dokument ne predlaže nikakve poticajne mjere za obrazovanje odraslih. Uzimajući u obzir prethodno navedeno rano napuštanje obrazovnog sustava Roma te visok postotak Roma koji nemaju završen ni obavezni, osnovnoškolski stupanj obrazovanja, teško se može očekivati skori, sveobuhvatni napredak Roma, ako je suditi prema navedenom dokumentu (Vlada Republike Hrvatske, 2003). Tek su se u posljednjih dvadesetak godina intenzivirala istraživanja po pitanju romske nacionalne manjine na temelju kojih se mogu ostvariti eventualni daljnji koraci pri inkluziji i poboljšanju socio-ekonomskog statusa Roma, pa tako i ostvarenje i konstrukcija proaktivnih programa opismenjavanja i osposobljavanja odraslih Roma (Vlada Republike Hrvatske, 2003).

Državni zavod za statistiku navodi kako lokalne vlasti imaju autonomiju u odlučivanju usluga, zbog čega se pomoć u vidu preuzimanja financijskih troškova i organizacije obrazovanja i logistike za obrazovne programe namijenjene romskoj nacionalnoj manjini uvelike razlikuje od jedne do druge lokalne vlasti. Nastavno na navedeno, problem predstavlja i premali angažman romskih zajednica koje nisu aktivno uključene u stvaranje i realizaciju programa doškoloavanja i andragoških programa (Šikić-Mićanović i sur., 2015). Također, uočeno je kako je potreban veliki angažman lokalne zajednice u poticanju obrazovanja i doškoloavanja odraslih pripadnika romske nacionalne manjine. Ovdje je jednako važna financijska podrška, kao i logistička (prijevoz) i informativna podrška, a što su spomenuli i sami sudionici istraživanja. Stoga je angažman lokalnih vlasti u kontekstu organizacije obrazovanja i doškoloavanja odraslih pripadnika romske nacionalne manjine, ne samo poželjan, već i neophodan, kako bi se odrasli Romi u što većem broju obrazovali, a s time lakše zaposlili

i izašli iz siromaštva. Također, intenzifikacija istraživanja i sistematizacije povijesne i ostale građe i spoznaja o Romima uvelike mogu olakšati sve procese koji će omogućiti bolju integraciju, asimilaciju i suživot Roma i većinskog stanovništva. Na takvim spoznajama i istraživanjima te teorijskim okvirima moguće je postaviti kvalitetne ideje, prijedloge i planove kako bi se omogućio Romima napredak u svim kontekstima, posebice u kontekstu obrazovanja, prekvalifikacija i/ili usavršavanja (Vojak, 2010).

10. Preporuke za buduća istraživanja

S obzirom na teorijske spoznaje te prikupljene rezultate, vidljivo je kako su problemi u obrazovanju pripadnika romske nacionalne manjine, iako uočeni, još uvijek uvelike prisutni te stvaraju prepreku pri uspješnom pohađanju i završavanju odgojno-obrazovnih programa. Kontinuiranim praćenjem navedene problematike kroz istraživački rad mogu se uvidjeti područja na kojima se uočavaju određeni pomaci i promjene te se mogu detektirati postojeća područja u kojima su potrebni dodatni, veći naponi i ulaganja kako bi se proces odgoja i obrazovanja odvijao što uspješnije za sve pripadnike romske nacionalne manjine. Također, uz stalno praćenje postojećih, već definiranih trendova, istraživanjima je moguće doći do novih spoznaja o problemima u odgoju i obrazovanju pripadnika romske nacionalnosti, kao i pronalaženju novih mehanizama podrške.

Kako bi buduća istraživanja bila cjelovitija te na taj način u još većoj mjeri pridonijela poboljšanju prakse, valja istaknuti nekoliko preporuka koje su se, tijekom provođenja ovog istraživanja, pokazale važnima.

Provedeno istraživanje obuhvatilo je uzorak koji je bio homogen po osnovi radnog statusa, odnosno svi su sudionici vezani uz odgojno-obrazovni proces na direktan ili indirektan način. U budućim istraživanjima mehanizama podrške i problema s kojima se susreću pripadnici romske nacionalne manjine u obrazovanju, valjalo bi ispitati razmišljanja, stavove i iskustva osoba koje nisu zaposlene u sustavu odgoja i obrazovanja. Iako su i sami sudionici involvirani, s jedne strane u odgoj i obrazovanje pripadnika romske nacionalne manjine, a s druge strane aktivni dionici romske zajednice (bilo da su živjeli, žive ili aktivno surađuju s njom), stavovi i razmišljanja i onih osoba koje ne sudjeluju u odgojno-obrazovnom procesu, nego su njegovi dionici kroz članove svojih obitelji ili vlastito andragoško obrazovanje, dali bi širi uvid u poimanje problema te je moguće da bi se na taj način zahvatio širi spektar problema s kojima se Romi susreću u obrazovanju.

Također, trebalo bi razmotriti uzorak koji je heterogen i po obrazovnoj osnovi. Ukoliko se u istraživanje uključe sudionici koji su završili različite stupnjeve obrazovanja (osnovnu školu, srednju školu, visoko obrazovanje) i oni koji nisu završili nikakvo obrazovanje, mogao bi se dobiti jasniji uvid u mehanizme podrške koji pomažu i olakšavaju obrazovanje Roma i, s druge strane, problema i poteškoća koji utječu na češće i intenzivnije odustajanje od obrazovanja.

Kroz takav odabir uzorka, mogla bi se, unutar istraživanja, napraviti praktična komparacija navedenih segmenata koji utječu na olakšavanje ili otežavanje obrazovanja Roma.

Nadalje, u ovom su istraživanju sudjelovali sudionici iz sjeverozapadne Hrvatske, točnije iz Zagrebačke, Varaždinske i Međimurske županije. U budućim bi istraživanjima bilo dobro obuhvatiti heterogeni uzorak u regionalnom smislu, odnosno pokušati obuhvatiti sudionike iz više različitih regija i županija. Budući da su sudionici govorili iz vlastite perspektive, spomenuli su one probleme koje su oni sami uočili kao relevantne i prisutne. S obzirom na činjenicu kako je svaka regija/županija, a unutar nje i svaka romska zajednica specifična, kako bi se dobio jasniji i detaljniji te cjelovitiji uvid u problematiku obrazovanja svih Roma Republike Hrvatske, u istraživanje bi trebalo uključiti dionike iz različitih krajeva Republike Hrvatske. Na taj bi se način mogli uočiti problemi koji su eventualno specifični za neko područje te bi se, na temelju uočenog, moglo djelovati specifično i lokalno na rješavanju istih.

11. Zaključak

Provedeno istraživanje prikupilo je spoznaje o načinima podrške i problemima u obrazovanju iz perspektive pripadnika romske nacionalne manjine. Sudionici su naveli mehanizme podrške u obrazovanju, među kojima se ističu velika materijalna izdvajanja i ulaganja za obrazovanje Roma na državnoj razini, nastojanja društva da se Romi integriraju u njega, postizanje vrijednosti nakon završetka obrazovanja u romskoj zajednici te podrška odgojno-obrazovnih djelatnika. U većem broju od mehanizama podrške, sudionici su istaknuli i prepoznali teškoće u obrazovanju na razini državne vlasti, društva, romske zajednice, obrazovnog sustava i lokalne vlasti. Na razini državne vlasti, sudionici su istaknuli financijske i materijalne probleme te nedostatne i nehumane uvjete života kao najizraženiju teškoću koja utječe na rano napuštanje obrazovnog sustava pripadnika romske nacionalne manjine. U kontekstu društva, najizraženija prepreka, prema navodima sudionika, jesu predrasude i diskriminacija koji onemogućavaju integraciju pripadnika romske nacionalnosti u društvo, a samim time smanjuju njihove obrazovne mogućnosti. Velik problem predstavlja i jezik, odnosno nedovoljno poznavanje hrvatskog jezika zbog čega se romske učenike često smatra podkapacitiranim i smješta ih se u posebne odgojno-obrazovne ustanove ili im se dodjeljuje individualizirani odgojno-obrazovni program. Povezano s jezičnim i integracijskim barijerama, jedan od izraženijih problema koji spominju sugovornici je i segregiranje romskih učenika u posebne razredne odjele gdje se, zbog smanjenja očekivanja i ostvarenja kurikulumskih ishoda, smanjuje kvaliteta i sadržajnost obrazovanja Roma, a time se umanjuju o daljnje mogućnosti uključivanja u obrazovne programe. Kao najveći problem u kontekstu romske zajednice, sudionici su istaknuli drugačije životne prioritete poput ranog stupanja u brak i način života gdje su romska djeca izložena porocima i nemaju ispravne uzore. Jedan od elementarnih problema koje navode sudionici je nedostatan broj upisnih mjesta u programe ranog odgoja i obrazovanja čime se već od najranije dobi djeteta smanjuje mogućnost usvajanja socijalnih vještina i jezika, a što kasnije utječe na smanjene obrazovne ishode. S druge strane, svi sudionici su se složili kako obrazovanje uvelike može utjecati na promjenu načina i kvalitete njihova života, omogućiti im zapošljavanje te podići životni standard pripadnika romske nacionalne manjine. Veliku ulogu vide i u djelovanju lokalne zajednice koja, prema sudionicima, kroz financiranje programa na pučkim otvorenim učilištima, osiguranjem prijevoza do učilišta ili škole te kasnijim osiguranjem posla može doprinijeti doškolovanju i andragoškom obrazovanju odraslih Roma, čime bi se prethodno navedena kvaliteta života i životni standard Roma uvelike promijenili nabolje.

Navedeni i prepoznati problemi od strane sugovornika u ovom istraživanju, uočeni su na međunarodnoj i nacionalnoj razini kao najizraženiji čimbenici koji otežavaju ili onemogućavaju ostanak pripadnika romske nacionalne manjine u obrazovanju te su uzrok ranog napuštanja obrazovnog sustava od strane romske djece. Iako su navedeni problemi uočeni i prepoznati od strane institucija poput Europske komisije, UNICEF-a, Hrvatske Vlade i drugih koji strateški i sustavno nastoje riješiti istaknute probleme kroz preporuke i zakonske okvire, ovim je istraživanjem potvrđeno kako su navedeni problemi još uvijek uvelike prisutni u svakodnevnom životu pripadnika romske nacionalne manjine te čine prepreku pri integraciji i obrazovanju Roma. Upravo zbog navedenog, pred sve se segmente društva: državnu vlast, civilno društvo, romsku zajednicu, hrvatski obrazovni sustav i lokalnu vlast stavlja velika odgovornost te se zahtijevaju aktivne, provodive i praktične mjere kako bi se pitanje obrazovnih problema Roma postupno smanjivalo te se time omogućila sustavna integracija, emancipacija i ravnopravnost Roma na svim razinama društva. Jedino aktivnim zalaganjem i suradnjom svih navedenih dionika društva, može se očekivati napredak i razvoj svakog pojedinačnog pripadnika romske nacionalne manjine, a na taj način i hrvatskog društva u cjelini.

12. Literatura

1. Ahmed, A. U., Hill, R. V., Smith, L. C., Wiesmann, D. M., Frankenberger, T., Gulati, K., Yohannes, Y. (2007). *The world's most deprived: Characteristics and causes of extreme poverty and hunger*. Washington DC: Intl Food Policy Res Inst.
2. Ajduković, M. i Urbanc, K. (2010). Analiza iskustva stručnih djelatnika kao doprinos evaluaciji procesa uvođenja novog modela rada u centre za socijalnu skrb. *Ljetopis socijalnog rada*, 17(3): 319-352.
3. Babić, Z. (2004). Participacija i ulaganje u obrazovanje u Hrvatskoj. *Privredna kretanja i ekonomska politika*, 14(101), 28-53.
4. Bagić, D., Burić, D., Dobrotić, I., Potočnik, D. i Zrinščak, S. (2014). *Romska svakodnevnica u Hrvatskoj: prepreke i mogućnosti za promjenu*. Zagreb: UNDP; UNHCR; UNICEF.
5. Barany, Z. (2000). The socio-economic impact of regime change in Eastern Europe: Gypsy marginality in the 1990s. *East European Politics and Societies*, 15(1), 64–113.
6. Billson, J. M. (2005). No Owners of Soil. Redefining the Concept of Marginality. U M. Dennis (Ur.). *Marginality, Power and Social Structure: Issues in Race, Class and Gender Analysis* (29-47). Oxford: Routledge.
7. Boneta, Ž., Ivković, Ž. i Lacmanović, T. (2013). Interkulturalne kompetencije odgojiteljica i socijalna distanca. *Školski vjesnik: časopis za pedagoški teoriju i praksu*, 62(4), 479-494.
8. Brica, N. i Buzar, S. (2017). Integracija romske nacionalne manjine nakon ulaska Republike Hrvatske u Europsku uniju. *Zbornik sveučilišta Libertas*, 1-2, 287-305.
9. Brust Nemet, M. (2015). Povezanost tradicije romskih obitelji s uključivanjem u život i rad odgojno-obrazovnih ustanova. U V. Mlinarević, M. Brust Nemet, i J. Bushati (Ur.). *Obrazovanje za interkulturalizam: položaj Roma u odgoju i obrazovanju* (197-214). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.
10. Državni zavod za statistiku (2013). Popis 2011 – jer zemlju čine ljudi. Preuzeto 15.6.2021. s: [SI-1469-Korice \(dzs.hr\)](https://dzs.hr)
11. Đukić, B. i Kukovec, D. (2015). Romsko pitanje u kontekstu Europske unije: pomaze li Europa integraciju Roma u Republici Hrvatskoj?. *Politička Misao*, 52(2), 131.
12. Europska komisija (2020a, listopad). Proposal for a Council recommendation on Roma equality, inclusion and participation. Preuzeto 20.5.2021. s: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/commission_proposal_for_a_draft_council_recommendation_for_roma_equality_inclusion_and_participation_en.pdf

13. Europska komisija (2020b, listopad). A Union of Equality: EU Roma strategic framework for equality, inclusion and participation. Preuzeto 6.6.2021. s: https://ec.europa.eu/info/sites/default/files/eu_roma_strategic_framework_for_equality_inclusion_and_participation_for_2020_-_2030_0.pdf
14. Europska komisija (2020c, listopad). Akcijski plan za borbu protiv rasizma za razdoblje 2020 – 2025. Preuzeto 5.6.2021. s: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hr/ip_20_1654
15. Europska komisija (2020d, listopad). Roma equality, inclusion and participation in the EU. Preuzeto 15.6.2021. s: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu_en
16. European union agency for fundamental rights (2018). *EU MIDIS II. Drugo istraživanje Europske unije o manjinama i diskriminaciji, Romi – odabrani rezultati*. Luxemburg: Ured za publikacije Europske unije.
17. Europska unija (2019, prosinac). Ustroj obrazovnog sustava: Hrvatska. Preuzeto 11.2.2021. s: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/organisation-education-system-and-its-structure-14_hr
18. Fajdetić, A., Kiš- Glavaš, L., Lisak, N. (2013). Percepcija visokoškolske nastave pristupačne studentima s invaliditetom. *Hrvatska revija za rehabilitacijska istraživanja*, 49(2), 28-41.
19. Forray, K. R. (2003). Results and problems in the education of the Gypsy community. *European Education*, 34(4), 70–90.
20. Gajić, O. (2007). *Razvojni program socijalne rehabilitacije i inkluzije u lokalnoj zajednici*. U Previšić, V., Šoljan, N. i Hrvatić, N. (Ur.). *Pedagogija – prema cjeloživotnom obrazovanju i društvu znanja II* (199–208). Zagreb: Hrvatsko pedagoško društvo.
21. Gatzweiler, F., Baumüller, H., Husmann, C., von Braun, J. (2011). *Marginality: addressing the root causes of extreme poverty*. Bonn: Zentrum für Entwicklungsforschung (ZEF) Center for Development Research University of Bonn.
22. Georgiadis, F. i Zisimos, A. (2012). Teacher Training in Roma Education in Greece: Intercultural and critical educational necessities. *Issues in Education Research*, 22(1), 47-59.
23. Halmi, A. (2013). Kvalitativna istraživanja u obrazovanju. *Pedagoški istraživanja*, 10(2), 203-217.
24. Hrvatić, N. (2000). Odgoj i izobrazba Roma u Hrvatskoj. *Društvena istraživanja*, 9(46-47), 267-290.

25. Hrvatić, N. (2004). Romi u Hrvatskoj: od migracija do interkulturalnih odnosa. *Migracijske i etničke teme*, 4, 367-386.
26. Hrvatić, N. (2005). *Obrazovanje Roma u Hrvatskoj: pretpostavka za bolju kvalitetu života?* U Štambuk, M. (Ur.). *Kako žive hrvatski Romi (177–200)*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
27. Hrvatić, N. (2011). Interkulturalni kurikulum i obrazovanje na manjinskim jezicima. *Pedagogijska istraživanja*, 8(1), 7-18.
28. Hrvatić, N. (2014). *Novi put - Nevo drom - Nove kalja: interkulturalni pristup odgoju i obrazovanju Roma u Hrvatskoj*. Zagreb-Pitomača: Odsjek za pedagogiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.
29. Hrvatski jezični portal (2021, veljača). Preuzeto, 2.2.2021. s: http://hjp.znanje.hr/index.php?show=search_by_id&id=e1xhWxE%3D&keyword=marginalan.
30. Hrvatsko strukovno nazivlje (2021). Preuzeto 6.6.2021. s: <http://struna.ihjj.hr/naziv/marginalizacija/25106/>.
31. Institut Otvoreno Društvo (2007). *Ravnopravan pristup Roma kvalitetnom odgoju i obrazovanju – izvještaji o praćenju*. Zagreb: Institut Otvoreno Društvo.
32. Iusmen, I. (2018). ‘Non multa, sed multum’: EU Roma policy and the challenges of Roma inclusion. *Journal of European Integration*, 40(4), 427-441.
33. Ivanović, J. (2015). Mogućnosti poboljšanja položaja Roma u odgoju i obrazovanju. U V. Mlinarević, M. Brust Nemet, i J. Bushati (Ur.), *Obrazovanje za interkulturalizam: položaj Roma u odgoju i obrazovanju* (63-75). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera.
34. Ivanuša, M., Ivanuša, Z. i Kralj, V. (2013). Što sve utječe na visoku smrtnost od srčanožilnih bolesti u Bjelovarsko-bilogorskoj županiji?. *Radovi Zavoda za znanstvenoistraživački i umjetnički rad u Bjelovaru*, 7, 87-105.
35. Kunac, S., Klasnić, K. i Lalić, S. (2018). *Uključivanje Roma u hrvatsko društvo: istraživanje baznih podataka*. Zagreb: Centar za mirovne studije.
36. Kutnjak Vrtarić, M. (2017). Magnet-škole kao mogući model obrazovne desegregacije i socijalnog uključivanja romske djece u Hrvatskoj. *Školski vjesnik*, 66(3), 423-441.
37. Lacey A. i Luff, D. (2007). *Qualitative research analysis*. The NIHRDS: East Midlands / Yorkshire & the Humber.
38. Lapat, G., Vojak, D. i Šlezak, H. (2015). Iz povijesti i sadašnjosti obrazovanja Roma u Hrvatskoj U. *Zbornik radova sa naučnog skupa: Nastava i nauka u vremenu i prostoru*, 373-386.

39. Lapat, G. (2017). Digitalna pismenost pripadnika romske etničke skupine. *Andragoški glasnik: Glasilo Hrvatskog andragoškog društva*, 21(1-2 (36)), 49-57.
40. Lebedinski, L. (2020). The Effect of Residential Segregation on Formal and Informal Employment of Roma in Serbia. *Eastern European Economics*, 58(2), 108-136.
41. Leksikografski zavod Miroslav Krleža (2021, siječanj). Preuzeto 12.1.2021. s: <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44734>
42. Levinson, M.P. i Sparkes, A.C. (2005). Gypsy children, space, and the school environment. *International Journal of Qualitative Studies in Education*, 18, 751–72.
43. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku (2017, listopad). Predstavljanje poziva "Podrška socijalnom uključivanju i zapošljavanju marginaliziranih skupina". Preuzeto, 4.1.2021. s: <https://strukturnifondovi.hr/wp-content/uploads/natjecaji/podrska-socijalnom-ukljucivanju-i-zaposljavanju-marginaliziranih-skupina-2576/PPT.pdf> .
44. Mišetić, A. (2005.). *Sociokulturna obilježja romskoga stanovništva*. U Štambuk, M. i sur. (Ur.), *Kako žive hrvatski Romi* (111–132). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
45. MZO (2008, srpanj). Zakon o odgoju i obrazovanju u osnovnim i srednjim školama. Preuzeto 6.6.2021. s: <https://www.zakon.hr/z/317/Zakon-o-odgoju-i-obrazovanju-u-osnovnoj-i-srednjoj-%C5%A1koli>
46. MZO (2014, listopad). Strategija znanosti, obrazovanja i tehnologije. Preuzeto 12.1.2021. s: <https://mzo.gov.hr/UserDocsImages/dokumenti/Obrazovanje/Strategija%20obrazovanja,%20znanosti%20i%20tehnologije.pdf>
47. MZO (2017, prosinac). Sustav nacionalnih kurikuluma. Preuzeto 12.1.2021. s: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/nacionalni-kurikulum/nacionalni-kurikulumi/531>
48. MZO (2019, prosinac). Strateški plan Ministarstva znanosti i obrazovanja za razdoblje 2020 – 2022. Preuzeto 1.6.2021. s: <https://mzo.gov.hr/pristup-informacijama/planovi-i-izvjesca/provedbeni-program/184>
49. MZO (2020, travanj). Kurikulum za nastavni predmet Jezik i kultura romske nacionalne manjine u osnovnim i srednjim školama u Republici Hrvatskoj. Preuzeto 12.6.2021. s: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/obrazovanje-nacionalnih-manjina/nastavni-planovi-i-programi-i-kurikulumi/jezik-i-kultura-romske-nacionalne-manjine-model-c/3437>

50. MZO (2021, siječanj). Djelatnost odgoja i obrazovanja. Preuzeto 7.6.2021. s: <https://mzo.gov.hr/istaknute-teme/odgoj-i-obrazovanje/djelatnost-odgoja-i-obrazovanja/124>
51. Murshed. M. (2002). *Globalization, Marginalization, and Development*. London, New York: Routledge.
52. O’Nions, H. (2010). Different and unequal: the educational segregation of Roma pupils in Europe. *Intercultural Education*, 21(1), 1-13.
53. Pantić, J. (2019). *Etnografska studija obrazovanja i zapošljavanja kao faktora društvene integracije i borbe protiv diskriminacije Roma u Hrvatskoj*. Diplomski rad, Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet, Odsjek za etnologiju i kulturnu antropologiju.
54. Pokos, N. (2005). A demographic analyses of the Roma based on the Central Bureau of Statistics data. U: Štambuk, M. i sur. (Ur.), *How do Croatia Roma live* (263–280). Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
55. Posavec, K. i Hrvatić, N. (2000). Intercultural education and Roma in Croatia. *Intercultural Education*, 11(1), 93-105.
56. Rakić, V. i Vukušić, S. (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti. *Društvena istraživanja: časopis za opća društvena pitanja*, 19(4-5 (108-109)), 771-795.
57. Ritchie, J. i Spencer, L. (1994). Qualitative data analysis for applied policy research. U Bryman, A. i Burgess. R. G. (Ur.), *Analysing qualitative data* (173-194). London: Rutledge.
58. Super, D. E. i Šverko, B. (1995.). *Life Roles, Values, and Careers*. San Franciso: Jossey-Bass Publishers.
59. Roma Education Fund (2021, svibanj). Preuzeto 5.6.2021. s: <https://www.romaeducationfund.org/about-us/>
60. Šikić-Mićanović, L., Ivatts, A. R., Vojak, D. i Geiger-Zeman, M. (2015). Socijalno uključivanje djece Roma (RECI+): Izvještaj za Hrvatsku. *Zagreb: Pučko otvoreno učilište Korak po korak*.
61. Šporer, Ž. (2004). Koncept društvene isključenosti. *Društvena istraživanja - Časopis za opća društvena pitanja*, 13, 171-193.
62. Štambuk, M. (2005.) *Kako žive hrvatski Romi*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
63. Šućur, Z. (2000). Romi kao marginalna skupina. *Društvena istraživanja - Časopis za opća društvena pitanja*, 9(2-3), 211-227.
64. Šućur, Z. (2004). Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija. *Revija za sociologiju*, 35(1-2), 45-60.

65. Tonković, A. (2017). *Uloga predškolskog odgoja u školovanju i integraciji romske djece*. Doktorska disertacija, Sveučilište u Zagrebu. Filozofski fakultet, Odsjek za pedagogiju.
66. UNDP (2021, svibanj). Preuzeto 5.6.2021. s: <https://www.undp.org/>
67. UNESCO, Education Sector (1998). *Učenje: blago u nama: Izvješće UNESCO-u Međunarodnog povjerenstva za razvoj obrazovanja za 21. stoljeće*. Educa.
68. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (2021a, siječanj). Obilježja Roma u RH. Preuzeto 2.1.2021. s: <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/obiljezja-roma-u-rh/385> .
69. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (2021b, veljača). Izrada nacionalnog plana za uključivanje Roma 2021-2027. Preuzeto 5.6.2021. s: <https://pravamanjina.gov.hr/izrada-nacionalnog-plana-za-ukljucivanje-roma-2021-2027/973>
70. Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina (2021c, veljača). Odgoj i obrazovanje. Preuzeto 15.6.2021. s: <https://pravamanjina.gov.hr/nacionalne-manjine/ostvarivanje-prava-romske-nacionalne-manjine/nacionalni-program-za-rome/odgoj-i-obrazovanje/391>
71. Vijeće ministara (1989). School Provision for Gypsy and Traveller Children - Report on the implementation of measures envisaged in the Resolution of the Council and of the Ministers of Education meeting with the Council. Preuzeto 6.6.2021. s: <https://op.europa.eu/hr/publication-detail/-/publication/995ca02b-9cba-4a40-8268-abf8f8d42c83>
72. Vilić, D. (2014). Uloga znanja i obrazovanja u savremenom društvu. *Politeia - Naučni časopis Fakulteta političkih nauka u Banjoj Luci za društvena pitanja*, 4(8), 389-404.
73. Vlada Republike Hrvatske (2002, listopad). Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće. Preuzeto 11.1.2021. s: <https://vlada.gov.hr/UserDocsImages/2016/Sjednice/Arhiva/19.%20-%2010.2.a.pdf>
74. Vlada Republike Hrvatske (2003, listopad). Nacionalni program za Rome. Preuzeto 20.5.2021. s: http://gim.gimpoz.hr/repos/files/1270475695066_nacionalni_program_za_rome.pdf
75. Vrcelj, S., Kušić, S. i Zovko, A. (2019). Neodrživost tradicionalnog obrazovanja u suzbijanju marginalizacije. *Život i škola*, 65, 189-200.
76. Zastupnički dom Hrvatskoga državnog Sabora (2000, svibanj). Zakon o odgoju i obrazovanju na jeziku i pismu nacionalnih manjina. Preuzeto 12.1.2021. s: <https://www.istra->

istria.hr/uploads/media/Zakon_o_odgoju_i_obrazovanju_na_jeziku_i_pismu_nacionalnih_manjina.pdf

13. Popis tablica, slika i grafikona

13.1. Popis tablica

Tablica 1. Broj Roma prema popisu stanovništva od 1948. do 2011. godine (dostupna na 13. stranici)

Tablica 2. Prikaz broja stanovnika romske nacionalnosti u županijama u kojima živi najveći postotak Roma u Republici Hrvatskoj (dostupna na 15. stranici)

Tablica 3. Tematsko područje: Općeniti problemi u obrazovanju Roma (dostupna na 32. stranici)

Tablica 4. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i državna vlast (dostupna na 34. stranici)

Tablica 5. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i društvo (dostupna na 37. stranici)

Tablica 6. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i romska zajednica (dostupna na 39. stranici)

Tablica 7. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i hrvatski obrazovni sustav (dostupna na 42. stranici)

Tablica 8. Tematsko područje: Obrazovanje Roma i kvaliteta života (dostupna na 44. stranici)

Tablica 9. Tematsko područje: Utjecaj lokalne zajednice na doškoloavanje Roma (dostupna na 46. stranici)

13.2. Popis slika

Slika 1. Rasprostranjenost Roma u Republici Hrvatskoj (dostupna na 14. stranici)

Slika 2. Životni uvjeti većine Roma u romskim naseljima u Republici Hrvatskoj (dostupna na 21. stranici)

13.3. Popis grafikona

Grafikon 1. Broj romske djece upisane u predškolu, osnovnu školu, srednju školu i visoke škole ili fakultete (dostupan na 24. stranici)

Grafikon 2. Broj romske djece koja napuštaju osnovnoškolsko obrazovanje (dostupan na 24. stranici)

14. Prilozi

Prilog 1. Informativni list i pisani pristanak za sudjelovanje u istraživanju

Poštovani,

u svrhu provođenja znanstvenog istraživanja za izradu diplomskog rada, a čiji je cilj ispitati probleme i mehanizme podrške u obrazovanju iz perspektive odraslih pripadnika romske nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj, provest će se razgovor s odabranim sudionicima u obliku intervjua. Razgovor će biti sniman te će se njegov sadržaj naknadno transkribirati (prepisati). Transkript će se koristiti isključivo u svrhu istraživanja. Istraživanje je anonimno i dobrovoljno. Osobni podaci sudionika neće se spominjati ni u kojoj fazi istraživanja, a sudionici mogu odustati od istraživanja u bilo kojem trenutku bez potrebnog objašnjenja. Svojim potpisom potvrđujete da ste upućeni u svrhu, cilj i prirodu istraživanja i da ste suglasni da se prikupljeni podaci koriste u istraživačke svrhe.

Pisani pristanak sudionika

Ja, _____, izjavljujem kako **sam upućen / upućena** u svrhu, cilj i
(IME I PREZIME SUDIONIKA)
način provođenja istraživanja. **Slažem se** da se snimka intervjua koristi u istraživačke svrhe.

Vlastoručni potpis sudionika: _____

Mjesto i datum: _____

Prilog 2. Protokol za intervju

SUIDONIK³: S__

PITANJA	ZAPAZANJA
Koliko Vam je godina?	
Živate li u gradu, na selu ili u romskom naselju?	
Koliko članova broji vaše kućanstvo?	
Jeste li zaposleni?	
Koji stupanj obrazovanja ste završili?	
Koju vrstu srednje škole ste završili? (Ako je završen stupanj obrazovanja SŠ.)	
S kojim ste se problemima najčešće susretali u svom obrazovanju?	
Kako je to utjecalo na Vaš nastavak obrazovanja?	
Što je po Vama glavna prepreka koja sprečava ili otežava školovanje Roma u Hrvatskoj?	
Kako navedena prepreka utječe na to da Romi u velikom postotku ne završe obrazovanje?	
Što mislite, podržava li državna vlast obrazovanje Roma ili ne? <i>Zašto tako mislite⁴?</i>	
Što bi državna vlast mogla promijeniti kako bi utjecala na veći broj Roma koji završavaju srednjoškolsko obrazovanje?	

³ Ovaj će se podatak koristiti isključivo u svrhu uparivanja transkripata i eventualnih zapažanja, a kako bi se zaštitio identitet sudionika. Uz slovo S (sudionik), istraživač dopisuje broj prema redoslijedu provedbe intervjua (1 – prvi proveden intervju).

⁴ Ovo je specificirajuće pitanje koje će se postaviti sudioniku u slučaju da u kontekstu ranijeg pitanja ne obrazloži svoj odgovor.

Podržava li šira društvena zajednica obrazovanje Roma ili ne? <i>Zašto tako mislite⁵?</i>	
Što bi šira društvena zajednica mogla promijeniti kako bi utjecala na veći broj Roma koji završavaju srednjoškolsko obrazovanje?	
Podržavali romska zajednica (romsko naselje u kojem pojedinac živi) obrazovanje Roma ili ne? <i>Zašto tako mislite⁶?</i>	
Što bi romska zajednica mogla promijeniti kako bi utjecala na veći broj Roma koji završavaju srednjoškolsko obrazovanje?	
Smatrate li da hrvatski obrazovni sustav podupire obrazovanje pripadnika romske nacionalne manjine? <i>Zašto tako mislite⁷?</i>	
Na koji način obrazovanje može utjecati na kvalitetu Vašeg života?	
Kako bi lokalna zajednica mogla potaknuti pripadnike romske nacionalne manjine na obrazovanje i doškoloavanje?	

⁵ Ovo je specificirajuće pitanje koje će se postaviti sudioniku u slučaju da u kontekstu ranijeg pitanja ne obrazloži svoj odgovor.

⁶ Ovo je specificirajuće pitanje koje će se postaviti sudioniku u slučaju da u kontekstu ranijeg pitanja ne obrazloži svoj odgovor.

⁷ Ovo je specificirajuće pitanje koje će se postaviti sudioniku u slučaju da u kontekstu ranijeg pitanja ne obrazloži svoj odgovor.